

Een handschrift uit Soeterbeeck met werk van Jan van Denemarken

door

DR. A. AMPE S.J.

Een reeks omstandigheden maakte het ons mogelijk, nader kennis te maken met hs. 5 uit het Archief der PP. Capucijnen te 's-Hertogenbosch (vroeger Velp 3; A.C.H. 259). Onze aandacht ging voornamelijk naar ff. 278r-331, waarin wij de meeste S. Jozefstukken herkenden uit het zeldzame exemplaar in Kopenhagen: *Een scoon genuchlike historie vanden heilighen Joseph*¹, naast nog twee nog niet bekende S. Jozef-teksten, die wij wel alle samen aan de éne weinig bekende auteur Jan van Denemarken blijkbaar moeten toeschrijven.

Bij het verder doorbladeren van het hs. stootten wij op een verrassende kolofon: *Ter eren gods... is dit voleynt tot soeterbeeck van suster katherijn dekens saliger gedachten Int jaer ons here dusent vijf hondert ende vijftich doen sy out was ontrent seventich iaer* (f. 252r). Een dergelijke informatie maakte ons het belang van het hs. voor het augustinessenklooster Soeterbeeck van metaf duidelijk.

Deze dubbele merkwaardigheid was voor ons de prikkel, om een nader onderzoek aangaande dit hs. te wagen. In een eerste deel van onze studie geven wij een algemene beschrijving van het hs., dat uit Soeterbeeck stamt; in het 2e deel ontleden wij de teksten aangaande S. Jozef, die voor de verspreiding der devotie in de Nederlanden niet zonder belang zijn.

1. De ontdekking van dit werkje in de Kon. Bibl. van Kopenhagen was voor ons de aanleiding tot een studie, waarvan wij de resultaten publiceerden onder de titel: *Philips van Meron en Jan van Denemarken in Ons Geestelijk Erf* (= OGE), 1976-79. Hiervan gaven wij een samenvatting in het Frans: *Philippe van Meron, O.F.M., et Jan van Denemarken, in Cahiers de Joséphologie* (Montréal), vol. xxv, 1977, 477-499, = *Estudios Josefinos* (Valladolid), xxxi, 1977, 477-499. In de vorige jaargang der *Handelingen*, jg. XXXIII, 1979, pp. 5-19 gaven wij een kritische heruitgave van *Jan van Denemarken's processiespel*, dat wij dank zij onze vernoemde studie als een werk van Jan van Denemarken konden herkennen. In die zin is Jan van Denemarken een nieuwe auteur in onze laat-middeleeuwse letterkunde, wiens bijdrage tot de devotie van S. Jozef nog beter afgetekend en ontdekt moet worden. NB. Van vernoemde artikelenreeks gaf dhr. Peter Nissen een goede samenvatting in *De Maasgouw*, jg. 99, 1980, kol. 209-214.

I. KENNISMAKING MET EEN HS. UIT SOETERBEECK

1. *Algemene beschrijving*

Het hs., waarover wij het hebben, is in zover geen onbekende, dat reeds vele nieuwsgierigen het inkeken voor hun rechtstreekse interesse en het in dit verband ook vermeldden, zoals wij dit hierna naar vermogen zullen vaststellen. W. DE VREESE stelde voor zijn BNM. (nu in Leiden) zelfs een uitvoerige beschrijving op (als hs. Velp 3) van 10 bladen, die in feite alleen een inhoudsopname zonder identificaties biedt, behalve voorop 8 regels met een handschrift-technische schets, waarvan wij enig gebruik kunnen maken. Pater Gerlach, ofmcap., publiceerde, als archivaris van de Nederlandse Capucijnenprovincie, een korte beschrijving (een opsomming van de meeste rubrieken, zonder identificaties) van het hs. in de vervolgreeks 'Onze handschriften' in *Uni trinoque, Tijdschrift van de Nederlandse Capucijnen-provincie*, Bd. X, 1950-53, p. 403-4.

Onze codex is een papieren hs., uit de 2e helft der 16e eeuw (zie verder), samengesteld uit quaternen, behalve de sextern h, f. 67-78, en een bifolium voor- en achteraan, die toch niet tot het eigenlijke hs. behoren; in de katern *l* is één blad weggesneden, zonder tekstverlies. Signaturen *a b...* zijn nog zichtbaar, tenzij ze weggesneden werden. Reclamen meestal weggesneden.

Moderne foliëring (door De Vreese?), die ook de bifolia meetelde: 335 ff.; 153 × 105 mm.; schriftspiegel 110 × 75 mm.; aan de randen afgelijnd met stift; 26-29 rr.

Geschreven door één hand, al zijn er grote verschillen, die plots opduiken (zelfde systeem van afkortingen, vorm van letters enz. in archaïserende bastarda uit vroegere tijden bewaard. Zwarte inkt met rode rubrieken, beginletters, (ongemotiveerde) doorstrepingen; geen verluchtingen. Bepaalde moeilijke (persoonlijke?) afkortingen.

Watermerken (in het eigenlijke hs.): meestal kleine „pot” (benadert BRIQUET, nr. 12510: voor de jaren 1504); enkele malen J. NIVELLE en SWVELLE (resp. BRIQUET nrs. 9421 en 4485: voor de jaren 1539 en 1546-58: dus 2e helft der 16e eeuw).

Oorspr. lederen band, met rolstempels; 2 koperen sloten; verdwenen klampen; rug geschadigd.

Geen vroegere bezitsmerken.

2. *Hs. uit Soeterbeeck*

Indien een watermerk ons al naar de 2e helft der 16e eeuw verwijst, is de (nog niet opgemerkte?) kolofon op f. 252r verhelderend in de zelfde zin. Wij lezen: *Ter eren gods... is dit*

voleynt tot soeterbeeck van suster katherijn dekens saliger gedachten
Int jaer ons here dusent vijf hondert ende vijftich doen sy out was
ontrent seventich iaer. Deze woorden moeten wij nader ontleden.

Uit de formule *saliger gedachten* (= gedachtenis) moeten wij alvast besluiten, dat de kopiïste van ons hs. niet *suster katherijn dekens* heette (terwijl wij haar naam ook elders niet vinden), maar deze kolofon uit haar legger overnam: dus uit een hs. van Soeterbeeck, dat in 1550 geschreven werd door genoemde zuster, die alsdan 70 jaar oud was. Wij mogen aannemen, dat onze kopiïste deze ouderdom niet uit haar legger overnam, maar door informatie in eigen kring, in Soeterbeeck zelf, kende, zodat wij mogen besluiten, dat zij haar werk in Soeterbeeck zelf verrichtte en dat ons hs. uit Soeterbeeck stamt¹.

De naam van de vroegere kopiïste is bekend uit het *Zielenboek*, 'letterlijk naar het Origineel, dat te Deursen in het Moederhuis gebruikt wordt, afgeschreven', en dat bestemd was voor het vanuit Soeterbeeck gestichte en bediende schoolklooster Nazareth (1845-1923) te Ravenstein. Daaruit wordt nog maandelijks in de refter voorgelezen. In de maand april hoort men aldaar de naam van: *Sr. Catherina Dekens*, zonder verdere inlichting. Aangezien geen tweede kloosterlinge met die klooster- of familienaam voorkomt, mogen we deze als de kopiïste identificeren².

Haar naam staat vlak vóór die van *Onsen eerw pater Rector Anthonius van hemert*³, zodat wij van hieruit wellicht een nadere datering krijgen. Daarom stellen we de vragen: wanneer werd Antonius van Hemert rector in Soeterbeeck? wanneer stierf hij? In zijn lijst van '*Rectoren en priesters* (let op die twee woorden) *der Zoeterbeeksche religieuzen*' vernoemt de historicus van het klooster A. M. FRENKEN: *Anthonij van Hemert, 1557 (Copie van rentebrief) (a.c., 301)*. Tekende Van Hemert hier als rector?

In verband met Van Hemert's *Paracleseon, sive Consolationum afflictarum mentium libri tres...*, Antverpiae, Ioan. Bellerus, 1560.

1. Voor het opstellen van de volgende bladzijden konden we dankbaar gebruik maken van heel wat informatie, ons verstrekt door Z.E.P. Drs. R. Th. M. van Dijk, O.Carm. (brief van 3.12.'78).

2. In zijn hierna nog meermalen te vernoemen artikel: *Het Augustinessen-Klooster te Zoeterbeek*, in *Bosche Bijdragen*, xi, 1931-32, 174-304, vermeldt A. M. FRENKEN deze naam in zijn lijst der 'Zusters van Zoeterbeek', p. 294-300, niet, omdat hij daarin alleen die zusters opnam, waarvan hij kon achterhalen, omstreeks welke tijd zij geleefd hebben.

3. Deze augustijnerkanunnik, ingetreden in het klooster Mariënhage, bij Eindhoven, van wiens levensloop weinig vaststaat, is wel goed bibliografisch bekend. Zie Luc. VERSCHUEREN in OGE, 1933, 405-422; 1935, 341-354. IDEM: in *Dictionnaire de spiritualité*, I, k. 712. Edg. HEYNEN, in OGE, 1947, 213-221. Zie verder volgende n. en n. 6.

24°, 129 ff., schrijft Paquot⁴: 'C'est au moins la 3e édition Latine de ce Traité, qui a son mérite. La dédicace à l'Abbé (van de abdij Berne, O.Praem.) *Spierinck*⁵ est datée de *Soeterbeeck*' (o.c., II, 358a). Terwijl Luc. Verschueren, ofm., wel de uitgave der Latijnse vertaling van *Verdroostinghe in alle lijden...* als *Paraclesis adflictae mentis...* uit 1551 kent, moet hij bekennen dat hij geen 2e of 3e uitgave ontdekte (zie OGE, 1935, 343). Wegens de nauwkeurigheid van Paquot's informatie ter zake kunnen we zijn getuigenis omtrent Van Hemert's aanwezigheid te Soeterbeeck als verantwoord wel aannemen. Maar was hij er als rector?

Bovendien is de datum 1560, die Paquot meedeelt, uiterst belangrijk, terwijl het rectoraat van Van Hemert te Soeterbeeck zowat het enige biografische gegeven over deze augustijner-kanunnik lijkt te zijn, dat door de traditie bewaard werd.

Zo schreef Paquot: 'Après avoir reçu l'Ordre de Prêtrise, et s'être distingué par son savoir et par sa piété, il fut, si je ne trompe, Directeur des Religieuses de *Soeterbeeck*... Personne ne marque la date de sa mort, qui paroît être arrivée au plûtôt en 1560' (o.c., II, 557b). Omdat Paquot wist dat Van Hemert in 1560 zijn opdracht van *Paracleseon* ondertekende, kon hij vaag, maar juist, besluiten, dat zijn dood pas nadien voorviel. Zijn lezers hebben hem verkeerd geïnterpreteerd: REUSENS varieert lichtjes: '(Van Hemert) ... mourut à Zoeterbeeck, sous Nuenen, vers 1560. ... Après sa profession religieuse et son ordination sacerdotale, il fut envoyé comme directeur des religieuses de Zoeterbeeck... Il y passa environ quatre ans'⁶. VERSCHUEREN verstonde: '... De laatste jaren van zijn leven - Frenken zegt vier jaren - was hij rektor der Kanonikessen van Soeterbeecke, tans gevestigd te Deursen bij Ravenstein. Hij stierf in 1560' (in OGE, 1933, 406).

In Frenken's artikel vonden wij Verschueren's ingeroepen getuigenis niet, zodat wij vermoeden dat hij Reusens bedoeld heeft. Aangezien wij met dit alles weten, hoe wij de datum 1560 naar zijn herkomst en lotgevallen moeten verstaan en dat wij daarin zeker geen sterfjaar mogen zien, kunnen wij nu rustiger het *Memoriale Monialium Conventus S. Patris Augustini de Soeterbeeck et Nazareth in Deursen et Ravenstein* (afschrift uit de 19e eeuw) raadplegen. Op p. 23 vinden wij de lijst der rectoren, waarin als nr. 8 voorkomt: *Antonius van Hemert can. reg. overleden 1570*.

4. In zijn *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire...*, Louvain, 1768, II, 557-8.

5. Uit de opdrachtbrief deelt Paquot ons mee, dat Van Hemert eenmaal de studiegenoot van deze Dirk Spierinck was. Over Dirk Spierinck van Well, † 1584, uitvoerig in *Berne-Heeswijk, Verleden-Heden* (1934), 36-42.

6. Zie *Biographie nationale*, XI, 1886-87, k. 25-26. Wij zien niet waarvandaan hij die 4 jaren haalt.

Deze notitie geeft ons blijkbaar het betrouwbaar getuigenis van Van Hemert's dood in 1570, zodat verdere twijfels of beschouwingen overbodig zijn.

Bovendien vernemen wij uit de voornoemde lijst, dat Van Hemert's voorganger als rector was: *Aert van Roy*, die in 1569 stierf. Consequent moet men daaruit wel besluiten, dat Van Hemert pas in 1569 als rector werd aangesteld. Zijn vorig verblijf was dus gerechtvaardigd door andere functies, waarover wij niet ingelicht zijn.

Onze rechtzetting aangaande Van Hemert's rectoraat en dood was nodig om de kolofon i.v.m. Suster Katherijn Dekens te verklaren: deze stierf vóór Antonius van Hemert, dus vóór 1570. Helaas, niets laat ons verder toe, deze *terminus ante quem* in een absolute datum om te zetten, of uit te maken, hoe lang na 1550 onze kopiïste het hs. van haar bejaarde medezuster afschreef: nog tijdens haar leven, of pas na haar dood?

Deze onzekerheid verplicht ons, bij ontstentenis van andere criteria, het ontstaan van ons hs. te omschrijven: *2e helft der 16e eeuw*, of, laten wij de waarschijnlijkheid spelen, *3e kwart der 16e eeuw*.

Indien onze voorafgaande beschouwingen gegrond zijn, mogen we ons hs. in die tijd in Soeterbeeck laten ontstaan. Soeterbeeck: zo heet de oudste der vrouwelijke kloostergemeenten in het bisdom van 's-Hertogenbosch, het enige onder alle Nederlandse kloosters, die van ouds behoorden tot het Kapittel van Windesheim, loot van de Moderne Devotie, omdat het aanvankelijk in 1448 gesticht werd in de parochie Nederwetten, naast Nuenen, bij een beek, geheten: *die Suetbeeck*. Die naam bewaarde het klooster der Reguliere Kanunnikessen van S. Augustinus ook toen het in 1732 naar Deursen onder Ravenstein verhuisde en in de loop der tijden allerlei lotgevallen doormaakte. Een goed overzicht van deze wisselende geschiedenis gaf ons de reeds genoemde A. M. Frenken⁷.

Die zelfde historicus heeft een hoofdstukje over de 'Kostbaarheden, van oud Zoeterbeeck afkomstig' (*a.c.*, 287-294). Daarin vermeldt hij o.a. de hss., voorkomend in de Catalogus ener veiling van boeken, oude hss. enz. uit 1904 (*a.c.*, 288), alsook die welke nu nog in de huidige kloosterbibliotheek berusten (*a.c.*, 290-3). Daarbuiten zijn nog enkele hss. vermeld of bekend, waarvan we de behandeling aan anderen moeten overlaten⁸. Langs onze hierboven

7. Zie hiervoren p. 7, n. 2. Van dit artikel bezorgden de zusters een gedeeltelijke overdruk, verkort en aangevuld (stencil, na 1971).

8. Over deze hss. vindt men meer bijzonderheden bij Drs. R. Th. H. VAN DIJK, O.Carm., *Boek en boekschrift bij de moderne devoten. Enkele kanttekeningen bij de handschriftenkollekties van het klooster Soeterbeeck te Deursen*. Voordracht op zaterdag 7 oktober 1978 in het klooster Soeterbeeck te Deursen. Met bijlage: *Lijst*

gevolgde weg kwamen wij ertoe, een nog onbekend Soeterbeeck-hs. aan die lijst toe te voegen. Hiervan willen wij nu de beschrijving laten volgen.

3. *Ontleding van de inhoud van het hs.*

Nu wij het hs. leerden kennen naar het uiterlijk voorkomen en de herkomst ervan, kunnen wij nu beter kennis maken met de inhoud ervan, zodat het ons op zijn beurt iets zou meedelen over Soeterbeeck, waaruit het stamt.

F. 1-2 : schutbladen ; bl.

F. 3r-28v : Hier begint een suete vermaninge des sueten Jhesus tot eender devoeter ynniger zielen die sijn waerechtig <bruyt ?> is dat sij haer werdelijck sal bereyden tot sijnder tafelen te gaen om hem te ontfangen (*rood*). *Inc.* Hoert ghi hemelen hoert wat ick u spreken sal Hoert ghi eerde die reden mijns monts... Hoert mij dan mijn dochter ende mijn lief kynt hoert wat ick u seggen sal... (*expl.*) ... In desen voerseiden boeke (*van Jezus' passie*) set al u toeverlaet Al u vertrouwen Want hier in suldy overlodige sueticheit in vynden¹.

F. 28v-29v : Vander werdicheit der menschen (*rood*) : *Inc.* Op een tijt vraechde een devoete maget den engel Gabriel O lieve engel gaebriel segt my weder heeft god den mensche liever of die engelen... (*expl.*) ... gelijk ick was ock versmaet ende ongeacht in deser werlt. Nu sellen wy te samen verblijden ewelijck sonder eynde².

F. 29v-32v : Johannes tauler leringhe (*rood*). *Inc.* : Hier seldy drie punten merken die den mensche van node syn... Dat ierste dat van node is dat wij ons selven veroetmodigen... (*expl.*) ... Ende dat voel biechten velt u altermael af als ghi u voer god selver geeft Dat wy hier toecomen moeten des help ons god Amen³.

der tentoongestelde handschriften (oktober 1978). Stencil. Bovendien bereiden J. Boogaerts en R. van Dijk een nieuwe catalogus der hss. voor tegen 1982, n.a.v. het 250-jarig bestaan van Soeterbeeck, onder Deursen.

1. Wij menen dat deze bladzijden een samenhangend geheel uitmaken. Het begint in de vorm van een samenspraak tussen *die stemme des brudegoms en die stemme der bruyt*, handelend over de eucharistie, in hoofdzaak volgens Thomas van Kempen's *Imitatio*, bk. IV (f. 3r-22v). Daarna vervolgt de auteur in eigen naam met een uiteenzetting over de oefeningen en deugden, die de bruid moet hebben, om de Bruidgom in het geheel van haar leven te behagen : 'Op dat ghi dan altijt inder mynnen gods voert moeget gaen ende uwen brudegom moeget behagen ende behouden ende u in sijnder liefden moecht onsteken, seldy overdencken sijn scoenheit, sijn rijckheit... (f. 22v)'. Deze niet alledaagse oefening uit de kring der Moderne devotie in duidelijk aanleunen bij de *Imitatio* verdient nadere aandacht. Wij kunnen voor 't ogenblik geen andere vindplaatsen ervan aanduiden, al komt het ons voor, dit eucharistische tractaat nog elders ontmoet te hebben.

2. Wordt hier een fragment uit Gertrudis van Helfta bedoeld ?

3. Het eerste van deze merkwaardige reeks diëtse Tauler-teksten (f. 29v-40v) begint met een bladzijde, die wij bij Tauler niet terugvonden, en vervolgt met een sterk verkorte of samenvattende passus uit het 2e deel van Tauler's preek : *Flecto genua mea ad Deum et patrem Domini Jhesu Christi* (ug. VETTER, 364-372), met name p. 369 tot het einde :

F. 32v-34r: Dit is een goede lere Johannes tauler (*rood*). *Inc.* Sunte pauwels seet ende spreect broeders // hoe lange die erfgenaem een kynt is. Hier sijn drie staten of dienste in te merken. Die ierste staet is der geenre die onder der euwe waren... (*expl.*) ... Hy verhenckde dat hy becoert wart Mer hy en consenteerden sijnder becoringe niet met dallen⁴.

F. 34r-35v: Een scoen sermoen tauler (*rood*). *Inc.* Sunte Johannes schrijft in appoclypsy die verwynt die sal ick maken een calumpne inden tempel mijns gods Hier sellen wy drie dingen merken in desen woerden Ten iersten den strijt der aenvechtinge Ten anderen die verwynninge Ten derden die loninge... Die een sunde verwynt sal een loen ontfaen diese al verwynt sal voele loens ontfaen Dat moet ons gunnen die almachtige god. Amen⁵.

F. 35v-37v: Dit is een goede leringe (*rood*). *Inc.* Suet ierst dat rijk gods ende sijn gerechticheit ende alle ander dingen sellen u toegeworpen werden Hier verbiet ons god alle sorchvoldicheit der tijtelicker dingen... (*expl.*) ... Soe edelick wort dese mensche begaeft ende verlicht dat wy hier toe comen moeten des help ons god Amen⁶.

F. 37v-39r: Een sermoen van sunte paulus dat leert Tauler (*rood*). *Inc.* Sunte Pauwels spreect broeders doet aen den nyeuwen mensche die nae god gescapen is Ende werpt van u die loegen ende spreect die waerheit daer sijn drie dingen die wy van node laeten moeten sellen wy tot deser verenynge comen. Ten iersten sellen wy wech werpen die loegen... (*expl.*)

F. 30v: Rechte oetmodicheit ende gelatenheit woenen int cloester der mynnen. Die hier doer niet gegaen en sijn in rechter oeffeninge die vallen alte mael...

F. 31v: ... Ende onse lieve Here sterckse met sijnder cracht diet aen (?) versueken of betrouwen dorren.

Ons hs. vervolgt met een uittreksel uit *sub potenti manu Dei etc.*, (ug. VETTER,

F. 31 v: Ende wij behoeven altijd wel zeer nauwe op ons hoede// te sijn. Want die vyant vicht ons altijd aen, daer hy siet dat ons natuer meest toegeneycht is Ende hij brenct den mensche menichvoldige invallen nu dit nu dat...

F. 32r: Want die vyant soude dy daer mede geren brengen tot ongeordineerde stoericheit...

P. 369.16: Kinder, die her in koment sunder dise drie tugende, rechte gelossenheit und lidikeit und unannemlicheit, und die gekleit mit demütikeit, und die wonent in dem kloster der minne. Kinder, die her durch nut ensint gegangen mit rechter uebunge, die vallent al zemale...

P. 372.3: Und unser Herre mit siner kraft so sterket er die die es an im innerlichen süchent, und mit siner wisheit erluchtet er si und mit seiner guete durch get er si.

Tauler's preek: *Karissimi, humiliamini* 321-8), met name p. 324.27-325.5:

T. 324.27: Ach kinder, dar an sehent mit einen vernünftigen angesichte! Diser vigent der bringet den menschen in manigvaltige invelle. 'Ach', gedenket der mensche denne, 'hettest du nu einen bichter! mir ist dis und das in gevallen...

T. 327. ... und manig getrenge kumet dir in die dir der vigent in bringet; das kumet alles von ungeordenter trurikeit.

4. Niet teruggevonden.
5. Niet teruggevonden.
6. Niet teruggevonden.

... Want hem mach geschieden dat hier naemals versmaet sal werden dat hier groet geacht wort Amen ⁷.

F. 39r-40v: Johannes tauler goede leringe (*rood*). *Inc.* Nu wil ick u seggen wat u oeffeninge sal wesen uutwendich ende inwendich. Dit leet zeer aen vasten... (*expl.*) ... dattu liever hevet dat cruce der becoringen dan die bloem der sueticheit Dat wy dit al vercrigen moeten des help ons god inder ewijcheit Amen ⁸.

F. 40v-41v: Wie Jhesus lief heeft die sal desen wech ingaen met blijder herten (*rood*). *Inc.* Jhesus hevet nu voel mynaren sijns hemelrijcks Mer luttel drager sijns cruyss... (*expl.*). Ende hem selven setten in die nederste stat ⁹.

7. Dit stuk komt overeen met Tauler's preek: *Renovamini spiritu mentis vestre* (ug. VETTER, 259-266), met name p. 259.2-261.18.

F. 37v: Sunte Pauwels spreckt broeders doet aen den nyeuwen mensche die nae god gescapen is Ende werpt...

T. 259.2: Brudere, werdent ernúwet in dem geiste úwers gemuetes und tût an einem núwen menschen, der nach Gotte geschaffen ist in gerechtikeit und in heiligkeit der worheit, und dar umbe werffent von úch...

F. 39r: ... Want het mach geschieden dat hier naemals versmaet sal werden dat hier groet geacht wort. Amen,

T. 261.17: ... wan es mag geschehen das er her nach smelichen sol us getrigen werden und eim andern sol gegeben werden...

8. Dit stuk begint een aanhaling uit Tauler's preek: *Revela Domino viam tuam et spera in eo...* (ug. VETTER, 384-8), met name p. 384.9-386.10:

F. 39r: Nu wil ick u seggen wat u oeffeninge sal wesen uutwendich ende inwendich. Dit leet zeer aen vasten...

T. 384.9: Kinder, nu wil ich úch hie sagen was und weles úwer úbunge súlle sín uswendig und inwendig, in geiste und in nature...

F. 40r: ... dan tegen den dach coemt enen slaep die sterct die natuer ende sy stercket die herrsen zeer Ende die mensche wart alden dach te vrelcker ende te gesaetter die mensche en coemt nummermeer tot god hij ontfanckt hem altijt gerne.

T. 386.6: ... Denne engegen dem tag so kumet ein slaf. Kinder, der sterket so sere die nature: da wirt die nature ende die vernunft gelútert, und die hirni werdent gesterket und der mensche wirt allen den tag deste fridelicher und guetlicher und gesaster von der innerlicher uebunge, das er sich mit Gotte vereniget hat...

Een beetje verder vinden wij een fragment uit Tauler's preek *Si exaltatus fuero, omnia traham ad me ipsum* (ug. VETTER, 353-58), met name p. 354.9-355.22.

F. 40r: ... Hier om heft op dijn cruce ende volcht Jhesum nae in allen synen lijden ende verdriet ende arbeyt. Men vynt voel menschen die dat cruce uutwendich met Jhesus dragen met uutwendiger oeffeninge Als in houdinge der orden...

T. 354.9: ... Nu vindt man menschen die dis cruce uswendig wol tragent mit gúter uswendige úbungen und tragent ein búrdin eins ordens...

F. 40v: ... Ende dencke dattu liever hevet dat cruce der becoringen dan die bloem der sueticheit. Dat wí dit al vercrigen moeten des help ons god inder ewijcheit Amen.

T. 355.20: ... und gedenke das du lieber hast das cruce der bekorunge denne die bluete der suessikeit; want der mensche...

9. Vertaling van *Imitatio Xi*, II, 11.

F. 41v-45r: Dit is den cruys wech (*rood*). *Inc.* Dese reden schijnt voel menschen zeer hart te wesen... (*expl.*) ... ende volcht my nae Tot welken ons brengen moet christus Jhesus Amen¹⁰.

F. 45v-46r: Die ewijghe wijsheit spreckt aldus (*rood*). *Inc.* Die ewijghe wijsheit sprect Du selt mijn troesteloes cruce dickwijle setten voer die ogen dijns herten... (*expl.*) ... Ende met mijnen roesverwigen bloede versieren inden hemel¹¹.

F. 46r-52r: Die discipel spreck totter bruyt (*rood*). *Inc.* Coemt mijn uutvercoren dochter ende bruyt Want die coninck heeft begert dijn scoenheit... Hier in moegen wy proeven woe zeer hy ons heeft begert Want hij ons zeer mynt ende lief hevet... (*expl.*) ... die ghi dickwijl zeer groflijk verdient hebt Welck gewarige penytencie moet ons verlenen christus Jhesus in oetmodicheiden ende mynnen der werken Jhesus christus u brudegom Amen¹².

F. 52r: Dicta.

F. 52v-55r: Die wil comen tot hoeger volcomenheit die leve nae desen tien punten want men coemter mede tot god (*rood*). *Inc.* Inden iersten arbeyde daer nae dat ghi u selven snode achtet ende onwerdich alder gracies ende gaven gods... (*expl.*) ... Ende dit is den alder besten wech te comen totter kennissen gods. Ende dat overmyds hope des gebets. Amen¹³.

F. 55r: Dictum. *Vier punten.*

F. 55r-58v: Van Eulogio uut egipten (*rood*). *Inc.*: Elogius die hiet een boeckmeester ende die liet alle sijn goed after om die liefde gods... (*expl.*) ... want hy dat selve gesien heeft Ende ock persoanlick daer by hadde gheweest daer dit gesciede. Deo gracias¹⁴.

F. 58v: Dicta.

F. 59r-77v: Hier nae volgt een vermaninge tot dat heilige sacrament ende totter liefden ende vruchten daer toe om te ontfaen (*rood*). *Inc.* Om

10. Vertaling van *Imitatio Xi*, II, 12. Deze twee *Imitatio*-teksten worden vermeld door C. C. DE BRUIN, *De Middelnederlandse vertaling van De Imitatione Christi*, Leiden, 1954, 288, onder hs. Velp 3. Zie vermelding aldaar naar VAN GINNEKEN.

11. Dit beantwoordt aan een fragment uit Seuse's *Büchlein der ewigen Weisheit*, c. 18 (ug. BIHLMAYER, 272-4), met name 273.28-274.22:

F. 45v: Die ewyge wijsheit sprect
Du selt mijn troesteloes cruce dick-
wijle setten voer die ogen dijns her-
ten...

S. 273.28: Entwürt der Ewigen Wis-
heit: Du solt min trostloses krüz vür
dinú ogen stellen, und solt dir...

F. 46r: ... Ende met mijnen roesver-
wigen bloede versieren inden hemel.

S. 274.20: ... und mit minem ros-
varwen blute rosvarwklich zieren. ich
wil mich zu dir verbinden und dich
mit mir eweklich vereinen.

Vermeld door St. AXTERS, *Bibliotheca dominicana neerlandica manuscripta 1224-1500*, Louvain, 1970, 210 (onder 's-Hertogenbosch).

12. Al wordt in de rubriek het volgende stuk blijkbaar aan Seuse toegeschreven, we konden het bij hem niet terugvinden. Al klinkt er aanvankelijk een Seuse-geluid door, het vervolg ligt niet in zijn aard. Het is wel de vraag, of de kopiist wel het gij de rubriek horende stuk heeft afgeschreven en niet een andere tekst liet volgen, die we evenmin konden thuisbrengen.

13. Deze tien punten komen voor in *Die groote evangelische peerle*, II, 41, als ook in andere hss., zoals wij zullen aantonen in onze uitgave der *Peerle*.

14. Dit beantwoordt aan *De vitis patrum liber viii*, c. 26; *PL.* 73, k. 1123-6.

te gaen totten heiligen sacrament werden ons drie punten te kennen gegeven oft gheuoent hier nae volgende. Ten iersten die groete genade die daer in gelegen is... (*expl.*) ... Die daer leeft inder glorien ende in allen menschen Ende dat waerechtige leven geeft der zielen in dit heilich sacrament¹⁵.

F. 77v-78v: Een devoet herte sal geren ende met groeter begerten ten heiligen sacrament gaen om vijf saken wil Die ierste is om die ellendige zielen... (*expl.*) ... sij souden allen roepen met luyder stemmen geloeft sy god dat my soe edel vaeten (?) roeren die mynen scepper ontfangen heeft inden heiligen sacramente God sij geloeft¹⁶.

F. 79r-150 r: Hier beghinnen des hoegen leraers sunte Augustinus sermonen die hy screef tot synen heremyten Dat jerste sermoen is vanden glorioser geboerten ons liefs heren Jhesu christi Opten korsavont salmen dit navolgende sermoen totter [col] collacien ten reeffter lesen met devocien hier nae volgende (*rood*). *Inc.*: O mijn alder liefste broeders wort begort ende weest bereet... (*expl.*) ... Ende vecht metten ouden serpente Ende ghi selt dat ewijge rijk ontfangen Dat moet u verlenen die sonder eynde leeft ende regneert Amen¹⁷.

F. 150v-151v: Hier begint een epistel die sunte Augustinus screef aen enen greve daer hy hem in radet als synen lieven vrient te peynsen om die weldaden gods die hy hem heeft gedaen (*rubriek*). *Inc.* Die alder volmaeckste ende volcomenste gerechticheit dat is god te mynnen van alder herten ende met allen wille aen hem te houden... (*expl.*) ... In allen dattu moechste openbaren mynlick voer god ende alden volcken Amen¹⁸.

F. 151v-155v: Dicta over of van Augustinus.

F. 155v-161v: Een scoen sermoen van sunte Johannes ewangelista dat gepredickt heeft die werdige doctoer meester Jan vanden hoevel (*rood*). *Inc.* Hic est discipulus ille quem diligebat Jhesus. Mijn alder liefste in christo die woerden die ick gesproken heb inden // lathyn Beschrijft ons die eerwerdige ewangelist sunte Johannes... Dese woerden scrijft sunt Johan van hem niet beroemende of uut enyge vermetelheit... (*expl.*) ... dan mach ick u dat ander seggen dat daer ontbreect Ons lieve here moet ons gunnen dat wy hem alsoe moeten bemynnen dat wij nae dit leven moegen comen in die ewijghe vroude Amen¹⁹.

15. Dit ander eucharistische tractaatje (uit de 15e eeuw?) verdient onze aandacht, speciaal aangaande de veelvuldige communicatie en de vruchten der communicatie. Wij kennen geen andere vindplaats.

16. Het is niet duidelijk, of dit stuk nog tot het vorige tractaatje behoort.

17. Vertaling van de *Sermones S. Augustini ad Fratres in eremo*; zie PL. 40, k. 1235-1358. De niet-authenticiteit van deze bundeling is reeds sinds lang algemeen aanvaard, zonder dat men de oorsprong of de falsaris kan aanwijzen. Zie de inleiding der mauristen in PL. 40, k. 1233-6, en J. P. BONNES, *Geoffroy Babion et l'auteur des Ad fratres in eremo*, in *Revue bénédictine*, 56, 1945-46, 175-9. In het h.s. zijn volgende *Sermones* opgenomen: 19, 20, 43, 5, 26, 44, 18, 21, 22, 1-4, 7, 8, 10-12. Andere hss. vindt men vermeld bij W. DE VREESE, *Sint Augustinus in het Middelnederlandsch (Miscellanea Augustiniana, [Rotterdam], 1930, 341-373; heruitg. in Willem DE VREESE, Over handschriften en handschriftenkunde, ug. P. J. H. VERMEEREN, Zwolle, 1962, nr. 27, 25-31)*.

18. Niet teruggevonden. Vermeld bij DE VREESE, *a.c.*, nr. 7, zonder identificatie.

19. Dit sedmoen of de predikant ervan (een augustijn, een windesheimer of een wereldpriester?) konden wij elders niet terugvinden. Het sermoen is voorgedragen

F. 161v-165r: Hier naevolget een merkelycke // Een scoen sermoen woemen verduldich sal sijn in lijden dat ons god toeseynt oft overcoemt in dit leven (*rood*). *Inc.* Salich sijn sij die vervolginge lijden om die gerechticheit Want dat rijck der hemelen is haer. Hier sijn drie dingen in te merken. Ten iersten dat lijden of lijdsamheit. Ten anderen woe dat wij lijden sellen... (*expl.*) ... Totter glorien daer sij niet toe gecomen en kan sonder lijden Ende daer om seet onse lieve here Salich sijn sij... Dat verleen ons christus Jhesus Amen ²⁰.

F. 165r-166v: Hier nae volget een alten schonen leringe (*rood*). *Inc.* Sancte Johannes scrijft in apoclypsy die verwynt die sal ick maken een calumpne inden tempel mijns gods Hier sellen wij dire (!) dingen mercken indesen woerden Den iersten strijt der aenvechtinge... (*expl.*) ... Die een sunde verwynt sal een loen ontfaen Diese al verwynt die sal voel loens ontfaen Amen ²¹.

F. 166v: Dicta, één toegeschreven aan Tauler ²².

F. 167r-202r: Hier begint die epistel des heiligen Eusebij tot damasium biscop portuensis Ende tot deodosium senator van romen vander doot des gloriosen confessoers ende groten leraers sancti Jeronimus (*rood*). *Inc.* Den (?) eersamigen vader damasio biscop van portuensi Ende den aldergetrousten korsten theodocio senatoor van romen Eusebius wel eer een discipel des heiligen Jeronimus... (*expl.*) ... bescermt moegen werden van allen dat ons tegen is Ende inden toecomenden leven die blijscap dien du nu besittes vercrijgen moegen ²³.

F. 202r-208v: Hier begint die epistel die sunte Augustijn die heilige leraer seynde sunte Cirillo die die ander biscop van iherusalem doen was vander eren ende groetheit des heiligen gloriosen Jeronymus O heilige Jeronimus bidt voer ons (*rood onderstreept*). *Inc.*: Eerlicke vader Cirillo meynstu dat ick verswijgen sal den love Joronime (!) die certijts in voerleden dage priester was... (*expl.*) ... Want daer en twijvelt nyemont

in een Sint-Janskerk (van 's-Hertogenbosch ?): 'Aldus mijn alder liefste die werdige patroen van deser stat is dickwijl opgetogen geweest in hoeger contemplacien...' (f. 157r-v). Meester van den Hoevel sprak meermalen tot het zelfde publik: 'Alsoe dat in haer is daer ick afgeruert hebbe een gave van den h. Geest Ende ick u somwijlen plach te seggen dat geen dochde...' (f. 159r). De inhoud van het sermoen verdient onze aandacht.

20. Elders niet teruggevonden. De passus van het martelaarschap van S. Jan evangelist wettigt de vraag, of deze preek niet zoals de vorige eveneens van Meester van den Hoevel zou zijn. Waarom ook die onafgewerkte eerste zin ?

21. Kan dit beperkte sermoen eveneens van Meester van den Hoevel zijn ?

22. Zie hierna p. 16, n. 29.

23. In f. 167-277 gaat het hoofdzakelijk, de ingeschoven stukken niet meegerekend, om de zg. onechte *Epistolae Eusellii, Augustini et Cyrilli*, waarvan de Latijnse tekst voorkomt in *PL.* 22, k. 239-326. Hss. met mndl. vertaling vermeldde D. C. TINBERGEN reeds in zijn *Des Coninx summe*, (1907), 52 en n. 3. De mhd. vertaling werd kritisch uitgegeven door M. JAATINEN (Helsinki, 1944), die bovendien uitgaf: *Die mittelniederdeutsche Übersetzung der sog. Hieronymusbrieve nach der Lübecker Handschrift* (*Ms. Theol. Germ. 11*), Helsinki, 1950, waarnaar wij verder verwijzen. Vgl. nu J. DESCHAMPS, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*, Leiden, 1972², nr. 73, p. 207-9, met literatuur. Vgl. nog hierna n. 24. De hier voorkomende passus beantwoordt aan M. JAATINEN, *o.c.*, 14-79.

aen dat soe wat Jeronimus begert hyen macht vercrijgen van gode want hy een groet vriend gods is // Hier gaet uut die Epistel of seyntbrief die Augustinus seynde den biscop Cirillo die biscop van Jherusalem²⁴.

F. 208v-209r: Van sunte Jeronimus (*rood*). *Inc.*: Augustinus scrijft van sunte Jeronimus die gloriose heremyte was vier iaer inder wildernis met wilden dieren... (*expl.*) ... Alle dat leven des wijsen menschen dat is die aendechlich des doots te dragen in sijnder herten²⁵.

F. 209v: Dicta van Hieronymus.

F. 209-212r: Dit is die regele die sunte Jeronimus synen Joffrouwen cloesteren heeft gegeven om nae te leven in haer cloester (*rood*). *Inc.* Inden iersten sellen die Joffrouwen ende bruyten gods... (*expl.*) ... Ende hem sellen sy geloeven tot hender salicheit dienende Finis²⁶.

F. 212r-215v: Woe dat wij verduldich sellen sijn in onsen lijden (*rood*). *Inc.* Dese woerden sprekt onse Here god tot allen saligen menschen die hem in desen leven tot god gekeert hebben Ende sunderlinge wy geestelicke personen die hem uter werlt gekeert hebben... (*expl.*) ... Ende alsoe is en wart hy verlost ende behoet vanden naturlicken doot doer sijn groete lijdsamheit. Deo gracias²⁷.

F. 215v-222v: Exempelen, dicta, punten (uit *Vitae Patrum* ?).

F. 223r-252r: Hier begint die epistel die scrijft sunte Cirillus biscop te Jherusalem tot sunte Augustijn enen over heiligen leeraer vanden myrakulen des gloriosen Jeronimus (*rood onderstreept*). *Inc.* Enen eersamigen ende hoegen onder allen den biscoppen Augustinus biscop van yponen Cirillus biscop tot Jherusalem die alder nederste der priesteren... (*expl.*) ... Hier eynt ende is uut die epistel die sunte Cirillus die die anderde biscop is geweest tot Jherusalem Seynde den hoegen leraer Augustino biscop van yponen vanden mirakulen des gloriosen Jeronimus des heiligen leraers. Ter eren gods almechtich ende sijnder gebenedider moeder ende des gloriosen Jheronimy is dit voleynt tot soeterbeeck van suster katherijn dekens saliger gedachten Int Jaer ons here dusent vijf hondert ende vijftich doen sy out was ontrent seventich iaer God sy geloeft²⁸.

F. 252r-254v: Dicta²⁹.

F. 255r-277v: Een schoen myrakel vanden heiligen biscop Silvano hier nae volgende (*rood*). *Inc.* Ick die geset ben inden sueten vruchtbaren

24. Uit de zg. Hieronymus-brieven (zie n. 23) hebben wij hier de ps.-Augustinus-brief, beantwoordend aan JAATINEN, *o.c.*, 80-89. Vgl. W. DE VREESE, *a.c.*, 90-91, nr. 6, met de daar vermelde hss., waarin meestal ook de andere brieven voorkomen.

25. De Vreese onderscheidt deze tekst van de vorige (zie vorige noot) niet. We vinden deze aan Augustinus toegeschreven tekst niet terug onder de zg. Hieronymus-brieven.

26. Elders niet gevonden. Er is geen verband met ps.-HIERONYMUS, *De regula monacharum*, PL. 30, k. 391-426.

27. Het gaat om de evangelietekst Lc. 6.21b. Elders niet teruggevonden.

28. Dit is een stuk uit de zg. Hieronymus-brieven, beantwoordend aan fragmenten, in gewijzigde volgorde, uit JAATINEN, *o.c.*, 90-135. Deze tekst is vermeld bij DE VREESE, *o.c.*, nr. 6, onder 16; zie hiervoren p. 14, n. 17. Aangaande de kolofon zie p. 6-10. Vgl. nog hs. Nijmegen K.U.B. 301 (vroeger Wittem hs. 1), f. 12-109r.

29. Op f. 254v komt een tekst anoniem voor, die op f. 166v werd toegeschreven aan Tauler (zie hiervoren p. 15, n. 22).

velde... (*expl.*) ... ende sloech hem doot daert dat gemeyn volck aensach
Ende waer sijn ziele voer dat is god bekend ende hem³⁰.

F. 278r-331v: S. Jozef-teksten, die wij hierna apart behandelen.

F. 332r-333v: *bl.*

F. 334-5: *schutbladen*, *bl.*

II. DE TEKSTEN VAN JAN VAN DENEMARKEN IN HET SOETERBEECKSE HS.

Opzettelijk hebben wij f. 278r-331v voor een aparte behandeling voorbehouden, omdat wij ze in een bijzondere context moeten plaatsen, om ze naar waarde te kunnen schatten. Zij zijn nl. een welkome aanvulling op wat we reeds zeiden n.a.v. de weinig bekende druk: *Een scoon genuchlike historie vanden heilighen Joseph*, waarvan het enige nu bekende exemplaar in de Koninklijke Bibliotheek te Kopenhagen berust (= K). De teksten daarin, die in hoofdzaak S. Jozef betreffen, konden wij aan Jan van Denemarken toeschrijven, van wie wij ook een *Historie van S. Anna* in 't licht konden stellen.

Welnu onze codex bevat op de eerste plaats de meeste teksten uit K, zodat de ontleding van die bladzijden door vergelijking met voornoemde druk moet gebeuren. Bovendien komen er twee S. Jozef-teksten in voor, die wij van elders nog niet kenden en die blijkbaar eveneens aan de zelfde auteur moeten toegekend worden. Aldus verruimt deze codex onze kennis van Jan van Denemarken's bijdrage tot de S. Jozef-literatuur.

Het is vanzelfsprekend, dat wij nu achtereenvolgens de vergelijking tussen K en ons hs. doorvoeren, om de reeds bekende S. Jozef-teksten naar voren te brengen, en de S. Jozef-teksten, die wij alleen uit dit hs. kennen, belichten.

1. *Een vergelijking tussen K en ons hs.*

Onze ontleding van dit tekstgedeelte moet steunen op de nota op f. 312v, waarin de kopiïste zegt in welke volgorde de lezer de bijeengebrachte stukken moet lezen, omdat zij zelf bij het schrijven de stukken in een onlogische opeenvolging in handen kreeg:

Dit seldij alder ierst lesen als men van sunte Joseph leest sijn hystorie ende dan dat daer voerscreven is want ickt uut verscheyden boeken heb gehaelt als ick dat een hadde soe was my dat ander ombekent ende tis al ter eren ende liefsten gods ende Maria ende sunte Ioseph den heiligen vrient gods gesciet dat is god bekend.

30. Deze teksten zijn terug te vinden, zij het in gewijzigde volgorde, bij JAATINEN, *o.c.*, 97-127.

Deze niet onmiddellijk duidelijke nota betekent het volgende: wanneer men *Die bystorie van sunte Joseph* met inzicht wil lezen, moet men *Dit*, nl. wat hierna volgt, d.i. f. 313r-327r, eerst lezen en daarop laten volgen *dat daer voerscreven is*, nl. f. 278r-312v. Ter verklaring van deze bevreemdende waarschuwing omtrent de verkeerde opeenvolging der teksten voert de kopiïste aan, dat zij zelf haar teksten haalde uit *verscheyden boeken* met gedeelten van een geheel van S. Jozef-teksten, die zij achtereenvolgens over te schrijven kreeg. Wanneer zij een eerste *boec* in handen had, wist zij nog niets van een volgend *boec*, en dus niets over de juiste verhouding de twee tekstgedeelten. Blijkbaar waren die *verscheyden boeken* de twee of meer oningebonden katernen van een zelfde hs. met de S. Jozef-teksten.

Wanneer wij met deze verklaring voor ogen ons hs. naast K leggen, wordt de werkelijke draagwijdte van de nota onmiddellijk duidelijk. Meteen is het aangewezen, dat wij de nota van de kopiïste bij onze ontleding van haar hs. als leidraad nemen. Wij groeperen de teksten volgens hun samenhang in het hs. of in K.

a. Hs. f. 312r-327r tegenover K, f. 1-32r¹

—	<i>F. 1r</i> : Dit is een scoon genuchlike historie vanden heilighen Joseph... (<i>titelblad</i>).
<i>F. 312v</i> Hier begint die afcoemst ende geboorte des heiligen vrient gods sunte Joseph Maria bewaerder (<i>rood</i>).	—
—	<i>F. 1v</i> : Die Prologe.
<i>F. 313r</i> : Ghy devote herten die daer staen... die dat naevolgende hoechtijt verkundicht ende opbrenct.	<i>F. 1v-2r</i> : Ghi devote herten, die daer staen... die dat navolgende hoechtijt Maria der moeder Gods vercondicht ende opbrinct die eyn Coninginne is der negen choren der engelen Als enen gesteliken broeder in enen visyoene geopenbaert is.
<i>F. 313v</i> : Hier begint die afcoemste des heiligen vrient gods sunte Joseph (<i>rood</i>).	—
<i>F. 313v</i> : Hier begint die afcoemste ende historie hoe dat die werdige Joseph... die daer mede overdragen sonder afterdencken te hebben.	<i>F. 2r-v</i> : Hier begint die afcomste ende historie hoe dat die werdige Joseph... die daer mit overdragen.

1. Het teken — in één der kolommen betekent dat de corresponderende tekst uit de andere kolom aldaar ontbreekt.

F. 313v: Vanden heiligen patri-
arck sunte Joseph Maria man
(rood).

F. 314r-321r: Suncte Jeronimus
die groete leraer... dat ons ver-
lenen moet God almechtich die
vader die soen ende die heilige
geest. Amen.

F. 321r: Vander trouwingen Jo-
seph ende Maria uten bevelde des
engels (rood).

F. 321v-322v: Nu mocht yemont
seggen oft vragen... want haer
bermherticheit die duert inder
ewijcheit. Amen.

—

—

F. 322v-324r: Exempel (rood).
Het was een geordent man in
eender stat die Maria die werdige
Jonckfrouwe... Ende hy toech alle
menschen daer toe Maria te dienen
ende te eren metten rosen hoykens
ende souter.

F. 324r-326v: Exempel (rood).
Het was een eerbaer priester van-
der predicaer orden ende een groet
doctoer geheyten Alanus. Dese
broeder... daer om danckt god dat
ghi maria dancken ende loven
moget. Amen.

F. 326v: Merct (rood). Dit voer-
seide myra:el is geschiet broeder
Alano meester ende doctoer Int
Jaer ons Heren dusent CCCC
hondert (!) ende lxxvi... der glo-
rioser maget Maria ende haer ge-

—

F. 3r-15v: Sinte Jheronimus die
grote lerer... dat ons verleenen
moet die Vader, die Sone ende
die heilige gheest. Amen.

F. 15v: Hier volghen sommighe
questien ende vraghen op dese
voorschreven Historie.

F. 15v-18r: Nu mocht iemant vra-
ghen... want hare bermherticheit
duert inder ewicheit Amen.

F. 18r-20r: Dit is die eerste ves-
per vander hoochtijt onser liever
Vrouwen Desponsatione...

F. 20r-25r: Dit is de maniere
ende spruke in der Processien
alsmen speelt dat Maria ghetrouwt
wert Joseph...²

F. 25v-30r: Exempel. Het was een
geoordent man in eender stadt die
Maria die weerdige jonckfrou...
Ende hi toech alle menschen daer
toe, so vele hi mochte dat sy
Maria die moeder Gods eeren
solden, die vol ware alder ghe-
naden ende bermherticheyt, ende
hare dienaers nimmermeer onghe-
troost en laet, in wat perijckelen
oft nooden dat sy zijn.

—

F. 30r-v: Dit voorschreven mira-
kel is gheschiet Broeder Alana (!),
meester ende Doctoer, int iaer
ons heeren M.cccc. ende .lxxvi...
der moeder Gods. Amen.

2. Deze tekst hebben wij kritisch uitgegeven in *Handelingen*, 1978, pp. 5-19.

trou dienaer alle sijn leven lanck³.

F. 326v-327r: Exempel (rood). Het is geschiet in eender stat van seelant ter vere... ende diende Maria der moeder gods alte devotelick alle sijn leven lanck ende creech een salich goet eynde.

F. 327r (zonder onderbreking): Laet ons dan in deser werdiger hoechtijt Maria der moeder gods ... ende haer altijt dancken ende loeven in alder tijt.

F. 30v-31v: Exempel. Het is gheschiet in eender stadt van Zeelant ter Vere... Ende dienden Maria, der moeder Gods al te devotelijck al sijn leven lanck, tot in een salich eynde. Amen.

F. 31v-32r: Laet ons dan heden in deser weerdighet hoochtijt (!) Maria der moeder gods... Dat ons verleenen moet die Vader, die Sonne, die Heylighe gheest. Amen⁴.

b. Hs. f. 278r-312v tegenover K, f. 32r-71v

F. 278r-v: Wat dat den naem Joseph beduyt dat is clare reyne cuyseheit die Joseph volcomelick hadde (rood).

Joseph is soe veel geseet Als clare ende reyne cuyseheit. Ock betekent die name... als dat sijn legende ock wel uutwijst.

F. 278v-291r: Vander geboorten ende geslachte des alder heilichsten Joseph (rood).

Joseph is geboren vanden coninckliken geslachte Davids... Ende is een getrouw noethulper ende verbidder Alle die gene die hem in deser werlt aenroepen ende eren in wat noet of droefheit dat sy sijn.

(Zonder onderbreking) Laet ons dan alle eren ende devotelick aenroepen den h. patriarck Joseph. Want ten mach niet sijn dat uter memorien des loefs Maria ende sunte Joseph den menschen geen

F. 32r-33r: Wat den naem Joseph beduyt.

Joseph is so vele gheseit als clare reyne cuyseheit, ooc beteekent den name... als dat sijn legende uut wijst.

F. 33r-56r: Vander gheboorten ende geslachte des alder heylichsten Josephs. Dat .i. Capittel.

Joseph is gheboren vanden Conincklijken geslachte Davids... Ende is een trouwe noethulper ende voorbidder al der geenne die hem in deser werelt aenroepen ende eeren. Want hi vercrijcht vander heyliger drivuldicheit wat hi begheert.

Laet ons dan al devotelic eeren den heiligen patriarck iosep, want ten mach niet sijn dat uter memorien des loefs maria en sinte Joseph den menschen geen salicheit comen en solde, welke salicheit

3. Omdat de kolofon: *Dit voorschreven mirakel* in K onmiddellijk volgt op het exempel: *Het was een geordent man...*, meenden wij te moeten besluiten, dat deze 'geordent man' als Alanus moest geïdentificeerd worden (zie OGE, 1977, 196-7). In dit hs. evenwel slaat de kolofon op een ander, in K weggelaten, exempel, dat expliciet over Alanus gaat, zodat de 'geordent man' van het eerste exempel anoniem moet blijven en de kolofon op het tweede exempel in het hs. slaat.

4. De voorgaande teksten vormen een los geheel, dat staat in het teken van het feest *De desponsatione* begin januari.

saelicheit comen en soude. Welcke salicheit ons verlenen moet die vader die soen ende die h. geest.

Och arme die menschen scamen hem nu dat sy haer kynder Josep heyten souden O verblynde herten woe zeer sij dij verdwaelt Aensiet sijn groete werdicheit Edelheyte ende heilicheit.

F. 291r-293r: Vander insettinghe des hoechtijts vanden heiligen sunte Joseph (rood).

Als ick broeder philippus van meron doctoer inder godheit der orden sunte Francissy in sweden was... Als dat beschrijft die groete doctoer inder gotheit ende Nyclaes de lyera die werdige doctoer dattet in enen visioen geopenbaert is enen geestelicken broeder van maria die moeder gods⁵.

F. 293r-v: Een exempel van enen coepman (rood). Het is geboert in corten tijden datter een man was in oestrijck die sunte Joseph in groeter werdicheit hadde... dat welcke ons doer u gebet verlenen moet Jhesus cristus.

F. 293v-297r: Hier volgen die dignyteyten ende prevelegien des alder heylichsten sunte Joseph Maria bewaerder (rood).

Inden alder iersten is dese alder heilichste patriarck Joseph seer te loven ende te eren Want god... Op dat wy inder ewijger vrouwen moeten leven Dat verleen ons die vader ende die soen ende die heilige geest.

F. 297r-298v: Een vraghe (rood). Noch soude ick gerne weten of die heydenen ock voer gepropheeteert hebben... Ende der gebene-

ons verlenen moet die vader die sone en die heylige geest. Amen.

—

F. 56v-59v: Vander insettinghe des hoechtijts van sinte Joseph.

Als ic broeder Philips van Meron Doctor inder Godheit der orden sinte Francisci, in Zweden was... als dat beschrijft Nicolaus de Lyra, doctor inder godheit ende meester Johan Gerson, die weerdighe Doctor oock, dattet in enen visioen gheopenbaert is enen geestelijcken broeder van Maria die moeder Gods.

F. 59v-60v: Exempel. Tis ghesiet in corten tijden, datter een man was in Oostenrijck die sinte ioseph in groter weerdich[h]eit had... Dat welcke ons door u ghebet verlenen moet Jesus Christus God almachtich ghebenedijt inder ewicheit. Amen.

F. 60v-68r: Hier volgen die digniteyten ende Privilegien des alder heylichsten ioseph. Dat .vij. Capittel. Philips Meron etc.

Inden eersten is desen alre heylichsten Patriarc ioseph zeere te loven ende te eeren, want God... op dat wy inder ewigher vrueden met hem moeten leven. Dat ons verlenen moet den Vader, den Sone, ende den heylighen Gheest. Amen.

F. 68v-71v: Noch solde ick gherne weten of die Heydenen oock voor ghepropheteert hebben... ende der ghebenedijder ionckfrou-

5. Het hs. getuigt van de ik-traditie in de tekstoverlevering van de instelling. Zie onze bespreking in OGE, 1976, 353-377.

dider Jonckfrouwen Maria langhen tijt te voeren gepropheteert is ⁶.

wen Maria langhen tijt te voren gepropheteert is dic ende vele etc.

Lieve kint mint God... Die ten hemel gaet etc.

F. 298v-305v: Een schoen sermoen vanden heiligen vrient gods sunte Joseph (*rood*).

Joseph davids soen en wilt u niet ontsien te nemen Maria u huysvrouwe, want... dat wy naemaels werdich moegen werden des ewijgen levens. Amen.

F. 305-312v: Hier volget dat leven vanden heiligen patriarck ende vrient gods sunte Joseph uut voelen scryfturen genomen Hier nae volgende (*rood*).

Die alder heilichste patriarck sunte Joseph is geboren uten huys ende famylien Davids des conincks... Ende is begraven in bethleem Jnde Uut wiens verdien ten ons wil helpen Jhesus cristus. Amen ⁷.

c. Hs. f. 327v-331v tegenover K, f. 71v-80r

F. 327v: Wat den naem Joachym beduyt (*rood*).

Joachym is soe voel geseet Als iustum dat is gerecht... Als sijn leven dat wel bewijst.

F. 327v-331v: Hier begint sunte Joachyms leven ende sijn afcoemst ende Maria vader (*rood*).

Sunte Joachym onser liever vrouwen vader is van Abrahams sade geboeren... Ende op synen dach is te romen in des heilichs cruys kerke Aflaet van allen sunden alsser geseet staet int boeck van sunte Franciscus wijngaert Ende sijn hoechtijt wart ock gecelebreert opten negenden dach vander

F. 71v-72r: Wat den naem Joachim beduyt.

Joachim is so vele gheseyt, als iustum dats gherecht... als dat sijn legende uutwijst.

F. 72v-79v: Sinte Joachims leven des heylighen vaders.

Sinte Joachim onser lieve vrouwen vader is van Abrahams sade geboren... ende op sinen dach is te Romen in des heylighen cruys kercke aflaet van alle sonden als gescreven staet int boeck //

6. Het tekstgedeelte *b* bevat het leven van S. Jozef, dat wij in K leerden kennen. Hierna volgen twee S. Jozef-teksten, die niet in K voorkomen. Zie hierna p. 25-30.

7. In het hs. volgt de nota van de kopiïste aangaande de juiste orde, waarin haar S. Jozef-teksten moeten gelezen worden. Hiervoren p. 6-7 hebben wij ze afgeschreven en verklaard.

maent December Laet ons dan
 altijd eren den heiligen vrient gods
 Sunte Joachym den vader van
 Maria der moeder gods die soe
 verheven is inden troen des he-
 mels van god Almechtich dat hy
 vercrijcht synen dienaers gracien
 ende genade in deser tijt. Ende
 hier na maels sijn ewijch rijck
 doer dat gebet ende verdiente
 Sunte Anna ende Joachym ende
 Alle maria vrienden. Amen ⁸.

De voorgaande opsomming der parallelteksten roept enkele bemerkingen op. Met het hs. hebben wij voor het eerst een tweede versie van de S. Jozef- en Joachim-teksten uit K, waarover menige onduidelijkheid bleef hangen en waarvoor wij wellicht een norm ter beoordeling krijgen (zie beschrijving van K in OGE 1977, 184-191 ; 367-390).

1. De verwarring van de titel van K blijft, omdat in het hs. de titel achterwege is gebleven. Het auteurschap van meester Jan van Denemarken, *doctoer inder godheyt ende werlick priester*, dat wij voor K bepleit hebben, kan men veilig overnemen voor de anonieme teksten van ons hs. Het eerste tractaat zal men het best betitelen als : *Die afcomste ende historie hoe dat Joseph vercoren was Maria te trouwen*.

2. Het enig bekende exemplaar van de druk, dat in Kopenhagen berust, is op meerdere plaatsen defect. Ons hs. brengt hier gelukkige aanvullingen, nl. voor f. 4, 53 en 80, waarmee de druk afsluit (zie OGE, 1977, 184). De aanvulling van f. 80 brengt ons een oplossing voor de ontbrekende tekst van *Sinte Joachims leven des heylighen vaders*, maar stelt ons te leur, omdat (uiteraard) de kolofon van de druk, die ons wellicht zou inlichten over het ontstaan van de druk, niet overgeschreven werd.

De tekstaanvulling verwijst ons naar *Den wijngaert van Sinte Franciscus*, waarvan de kolofon luidt : *Gheprent Thantwerpen binnen die Camer poorte Int huys van Delft bi mi Hendrick eckert van homberch In iaer ons heeren .M.CCCCC. ende xvij. Op den .xij. dach van December*¹. Terwijl wij uit de proloog van K konden besluiten, dat het werkje uit 1514 of daarna dateerde, weten we nu uit voornoemde kolofon, dat het 1518 of daarna ontstaan is.

8. Het gedeelte c vinden wij in K als laatste tekst.

1. Zie hierover NIJHOFF-KRONENBERG, 2208 ; B. KRUITWAGEN, *Den Wijngaert van Sinte Franciscus*, in *Neerlandia Franciscana*, 1914, 43-72 ; 135-155 ; B. DE TROEYER, O.F.M., *Bio-bibliographia franciscana neerlandica saeculi XVI*, Nieuwkoop, 1969, I, 42-46.

Op f. 405va van *Den wijngaert*, in de *Kalender*, vinden wij op 20 maart (daags na het feest van S. Jozef) : *S. Joachim marien vader. Op desen dach ist te romen kerckwijdinghe totten heylighen cruce die sevende principaelste ende daer is aflaet van alle sonden.* Met G wordt verwezen naar de paragraaf op f. 418r, die aangeeft hoe men in voornoemde kerk de aflaten verdient. Daarom dat beroep van Jan van Denemarken.

3. Terwijl het hs. globaal het corpus van het eerste S. Jozef-tractaat met de *questien ende vragen* uit K als een eenheid meedeelt, biedt het ons het 'liturgische gedeelte' daarvan niet, blijkbaar omdat de kopiïste dit niet in haar legger vond, waaruit het wegens opportuniteitsredenen was weggelaten.

Door de slotparagraaf van dit eerste tractaat wordt duidelijk gemaakt dat de voorafgaande exempel-keuze met dit tractaat samenhoort in het propaganda-boekje ter viering van het nieuwe S. Jozef-feest. Het hs. heeft evenwel een tweede exempel, dat expliciet over Alanus O.P., de grote verspreider van de rozenkransdevotie, gaat en verhaalt hoe O.L.V. de zieke Alanus genas en onderrichtte over de *roesenhoet*, die hij moest verkondigen. Het exempel komt gedeeltelijk overeen met ex. CLXXXI, ug. door DE VOOYS, *Middel nederlandse Marialegenden*, Leiden, (1903), I, 387-9, maar het hs. gaat merkwaardigerwijs verder, om te zeggen hoe Alanus Maria's opdracht niet durfde opvolgen en Maria een tweede maal verscheen, om hem *herdelick ende scherpelick* toe te spreken, en verklaart : *Dese openbaringen heeft hij (Alanus) selver vertelt her henrick Rectoer der nonnen cloester van sunte Achten tot Amersvoert (f. 325v).*

Hierop volgt, zonder rubriek : *Ende selve dese Alanus die onse liever vrouwen sonderlinge plach te dienen Ende dagelicks te eren met haren souter te lesen Ende ock voel ander menschen met synen heiligen leven ende predicacien plach te brengen § Alle dese voerscreven gracien // ende genaden ontfangen ende geleert overmyds openbaringe onser liever vrouwen (volgt een reeks aflaten en gunsten)...* Deze zin loopt niet, blijkbaar omdat voor of na het § het werkwoord is weggefallen en omdat de overgang naar het volgende ontbreekt. Trouwens die opsomming is niet thematisch met het exempel verbonden. Toch werd zij met het exempel als een eenheid beschouwd, zodat deze afgesloten werd met de kolofon : *Dit voorschreven mirakel*².

4. Na het eerste S. Jozef-tractaat, gewijd aan het nieuwe S. Jozef-feest, vinden wij hier zoals in K het Leven van S. Jozef, dat wij aan de zelfde auteur Jan van Denemarken moeten toeschrijven. Het leven heeft hier geen eigen algemene titel of rubriek of

2. Zie hiervoren p. 20, n. 3.

kapittelindeling, maar wel de zelfde opeenvolging der indelingen : naamduiding, beschrijving van Jozef's leven van geboorte tot dood, het verhaal der instelling van het nieuwe S. Jozef-feest (in de ik-redactie : zie OGE, 1976, 353-377). een S. Jozef-exempel, een uiteenzetting over S. Jozef's waardigheid en de afsluitende voor Jan van Denemarken typische reeks *vraghen*. Alleen het korte rijmgedicht ontbreekt. Behalve het leerrijke spel van betere of slechtere lezingen brengt de tekst ons niet veel nieuws.

5. Na een tweetal nieuwe S. Jozef-teksten, die wij hierna apart behandelen, volgt, zoals in K, *Sinte Joachims leven des heylighen vaders*, eveneens van Jan van Denemarken (zie OGE, 1977, 386-9), in de zelfde opstelling als in K : naamduiding, eigenlijke leven van geboorte tot dood, met de slotparagraaf over de verering van S. Joachim. Dank zij de volledige tekst van het hs. worden wij verwezen naar *Den wijngaert van Sinte Franciscus* (zie hiervoren p. 22-23) en naar Joachim's feest op 9 december (daags na het feest van Maria's Onbevleete Ontvangenis), terwijl de reeds genoemde *Wijngaert van Sinte Franciscus* een feest van Joachim op 20 maart kent.

6. Het voorgaande leerde ons reeds, dat ons hs. een doorlopende parallel vormt met K wat de in de druk voorkomende S. Jozef-teksten betreft. Aangaande die teksten zelf brengt het hs. niet veel nieuws, tenzij hier en daar een betere lezing, waarnaast evenwel slechtere lezingen staan.

De meegedeelde teksten bewezen reeds voldoende, dat K en ons hs. verschillende tekstoverlevingen vertegenwoordigen, zodat wij daaruit moeten besluiten, dat er onderling tussen beide geen rechtstreekse afhankelijkheid bestaat. Beide hebben een eigen traditie, zodat de gemeenschappelijke bron vóór beide moet gezocht worden. Daarvan geeft de basistekst van het hs., globaal genomen, een betere en volledigere weergave (bv. het Alanus-exempel ; de twee plusteksten over S. Jozef, die we hierna nog bespreken). Een belangrijke, onopgeloste vraag blijft : in welke mate werden beide teksttradities waarvan wij telkens slechts één getuige bezitten, verspreid ?

2. Twee nog onbekende werkjes van Jan van Denemarken

In f. 298r-312v van ons hs. vonden wij twee S. Jozef-teksten, die wij elders nog niet aantreffen en die wij aan de auteur van de andere in dit hs. en in K voorkomende teksten mogen toeschrijven, nl. aan Jan van Denemarken. Deze willen wij nu van dichtbij bekijken. Vooreerst kunnen we in het algemeen zeggen, dat reeds de codicologische kontekst, waarin de twee teksten zijn meegedeeld, met grote waarschijnlijkheid toelaat a priori te beslui-

ten, dat ook zij aan Jan van Denemarken moeten toegeschreven worden. De teksten voor en na zijn zonder twijfel van deze auteur, en, zoals het geheel van K zich aanmeldde met de bedoeling werk van de éne Jan van Denemarken te verzamelen, zo kan men zeggen, dat de legger, waaruit onze kopiïste putte, naar een zelfde betrachting blijkt te zijn opgesteld. Ook de tekst zelf verwijst ons naar Jan van Denemarken, omdat wij daarin zijn typische kenmerken terugvinden.

a. *'Een schoen sermoen vanden heiligen vrient Gods sunte Joseph'*

a) Tot welk publiek richt de auteur dit sermoen? Aanvankelijk sprak hij het toe als *Ghemynde vrienden*; even later (f. 299v) als *uwe eerwerdicheit*. Moet men hierbij niet denken aan confraters in het priesterschap? Deze hypothese zou de sterk theologische toon en betoogtrant verklaren. In dit geval kán het sermoen eerstmaal in 't Latijn voorgedragen zijn geweest, waaruit het voor ruimer publiek vertaald werd. Deze vertaling zou de stugheid en het abstracte van het diets in woordkeuze en stijl begrijpelijker maken. Indien de hypothese klopt, zouden wij in dit sermoen Jan van Denemarken vrijer als *doctoer inder godheyt* tot zijn recht zien komen dan dit mogelijk was in zijn andere werkjes die met hun verhalen een ruimer publiek bereiken. In die zin herinnert de theologisch beschouwende toon van het sermoen aan *Die digniteyten ende privilegien des alderheylichsten ioseph* uit *Die historie vanden heylighen Joseph*. Anderzijds is in de beschrijvende gedeelten, die ter illustratie van de beschouwende gedeelten ingelast worden, de echo uit *Die historie* onmiskenbaar.

b) Zoals de *ars praedicandi* het eist, wordt het sermoen ingeleid met een bijbels thema, nl. *Mt.* 1.20. Dit kreeg evenwel geen rechtstreekse inwerking in de verdere uiteenzetting. Eenmaal wordt het nog herhaald, maar dan verstrengeld in een onderdeel van de eigenlijke inspiratie, welke de predikant vond bij Bonaventura, die de heiligenverering rechtvaardigt. Zo kon hij aandringen tot verering van S. Jozef, omdat deze een uitzonderlijke heilige was. De preek belicht dan de heiligheid van S. Jozef onder drie aspecten: drie *hoecheiden* (= waardigheden), zijnde *die hoocheit der mechdelickheit, die hoecheit der suverlickheit, die hoecheit der godlickheit*.

Hiervan uitgaande is het sermoen volgens een drievoudig schema uitgewerkt, waarin verdere onderverdelingen ingelast worden. Maar ondanks dit vooropgezette plan zien we, na de harmonieuze behandeling van de eerste *hoecheit*: 1. dat ons hs. als tweede *hoecheit* aankondigt: *die soenlickheit* (die in de *divisio* niet voorkomt), waarop een uiteenzetting volgt, waarvan men niet ziet dat zij op *soenlickheit* is afgestemd; 2. dat er geen derde *hoecheit*

vernoemd wordt, en 3. dat na de behandeling van de tweede *hoecheit* een (korte) slotparagraaf komt met een normale sermoen-clausule: oproep tot verering van gebed tot de heilige, opdat wij 'naemaels werdich moegen werden des ewijgen levens. Amen.'

Men kán deze anomalieën als een karakteristieke trek van des auteurs onbeholpenheid aanvaarden... En toch lijkt het ons realistischer te vermoeden, dat het om een foutieve tekstoverlevering gaat. Vooreerst, terwijl *die ander hoecheit* hier *die soenlickheit* heet, waar men *die suverlickheit* verwacht, menen wij dat de term *soenlickheit* niet als synoniem van *suverlickheit* gebruikt wordt, maar een verschrijving is voor *suverlickheit* vanwege de kopiïste (of haar voorganger) op grond van een loutere vergissing. Vervolgens, omdat de verdere uiteenzetting het begrip der *suverlickheit* niet raakt, maar eerder Jozef's uitzonderlijke verheffing in genade en godsvereniging betreft, vragen wij ons af of de geboden uiteenzetting niet de passende verklaring is van het derde aangekondigde punt: *die hoecheit der godlickheit*, waarop even passend het slot van het sermoen moest volgen, zoals wij dit in het hs. vinden. Met dit voor ogen kan men zich voorstellen, dat de kopiïste (na de verschrijving *soenlickheit*), na de overgangszin naar het tweede punt, oversprong naar de uiteenzetting van het derde punt, die aanvangt met de aankondiging van de logische onderverdeling: ... *Ende in desen hoechheyden sijn daer drie sunderlinge hoecheden des selven Josephs te merken.*

In deze veronderstelling moeten wij de uiteenzetting van het tweede punt, ondanks de bewaarde overgang naar *Die ander hoecheit*, als verloren beschouwen, wat we slechts kunnen betreuren, omdat wij aldus een consequente speculatieve verhandeling van de auteur moeten missen. In de tweede nu behouden uiteenzetting mogen we dan feitelijk de verklaring van het aangekondigde derde punt herkennen, zodat de laatste paragraaf met de afsluitende clausule het ganse sermoen tot zijn volle recht laat komen¹. — Met dit voor ogen kan het gevolgde schema voldoende duidelijk worden uit onze indeling bij de tekst in Bijlage I.

Een dergelijke aanpak van theologische beschouwing getuigt van een niet alledaagse durf, die een *meester inder godheyt*, zich tot zijn priester-confraters richtend, past. Anderzijds kan men de speelsheid vaststellen, waarmee de auteur binnen een streng schema de argumentatie kan aanbrengen, de toehoorders vragenderwijs of langs onvermoede omwegen naar zijn onderwerp toeleidt en hen met

1. Wij sluiten een andere hypothese niet uit, nl. dat *die soenlijckheit* een synoniem voor *godlickheit* zou zijn en dat de kopiïste (of haar voorganger) van de inleidende overgangszin naar het tweede punt zonder meer overgeschakeld heeft naar *die hoecheit der soenlickheit*.

de problematiek confronteert. In dit opzicht zijn bv. de overgangszinnen zonder meer suggestief. Ten slotte kan het niemand ontgaan, hoe de auteur naast problematiek en argumentatie ook eenvoudige beschrijving van de evangelische werkelijkheid emotief laat gelden, waaruit de theoretische voorstelling haar narratieve evidentie krijgt. Hier ligt een gemoedskracht, die, zo kan men zich indenken, een populaire trek van de auteur aangeeft.

c) Kan de auteur van dit sermoen Jan van Denemarken, *doctoer inder godbeyt ende weerlick priester*, zijn, die wij leerden kennen als de schrijver over S. Jozef en S. Anna? Zoals we reeds zeiden, legt de codicologische situatie, waarin het sermoen voorkomt, een positief antwoord op deze vraag als 't ware a priori voor de hand. Bovendien bekrachtigt de tekst zelf dit a priori.

De speculatieve geest, die hier aan 't woord is, kennen wij voldoende uit K: wij herinneren aan de telkens voorkomende *questien ende vragen*, waarmee Jan van Denemarken zijn uiteenzetting afsluit, en aan het hst. *Die digniteyten ende privilegien des alderheylichsten ioseph*, dat feitelijk het zelfde onderwerp behandelt en door zijn boren naar theologische diepte opvalt. Ook het verhalende en het emotieve ontdekten wij in K. De inmenging van het apocriefe in de exegese van het kindsheidsevangelie vinden we evenzeer in K terug. Stippen we speciaal aan, het gehele complex van het huwelijk tussen Maria en Jozef, dat zo zwaar in K doorweegt, maar ook dit sermoen bepaalt. Denken we maar aan het inleidende thema, waarin Jozef's twijfel vastzit.

Om dit alles menen wij, dat wij het sermoen als een nieuw werk van Jan van Denemarken mogen herkennen, tenzij ernstige redenen voor een andere kandidaat mochten pleiten.

b. *'Dat leven vanden heiligen patriarck ende vrient Gods sunte Joseph'*

De tweede nog onbekende S. Jozef-tekst is een betrekkelijk korte leven van den heilige.

a) In de titel valt op, hoe nadrukkelijk vermeld wordt dat het 'uut voelen scrifturen genomen' is. Inderdaad konden wij enkele stukken letterlijk in andere levens terugvinden. Elders lukte ons dit niet, vooral omdat dergelijke teksten te traditioneel of te algemeen zijn. De aanhalingen uit allerlei kerkelijke auteurs, die wij niet konden identificeren, vallen ook onder die rubriek. In elk geval is dit nieuwe leven van S. Jozef ons welkom als een nieuw getuigenis van de verspreiding ca. 1500 van de S. Jozef-devotie in onze streken, naast de levens die wij reeds behandelden in onze studie over 'Philips van Meron en Jan van Denemarken'. Het hs.

levert geen biezonderheden op over het ontstaan en de auteur van het werkje, dat zelf onze enige bron van toelichting moet zijn.

b) De uitbouw van dit leven is zeer eenvoudig, als 't ware traditioneel. Het vangt aan, niet met Jozef's naamduiding, die wij bij Jan van Denemarken ontmoetten, maar met zijn afstamming, waaraan veel belang wordt gehecht (vgl. *die maeghscap* van Maria, resp. Anna), en de vermelding van zijn deugdbeoefening en zijn beroep. Daarop volgt onmiddellijk Jozef's inschakeling in het verlossingswerk door de menswording van Gods Zoon: ouderdomsbepaling van Jozef; zijn uitzonderlijke uitverkiezing tot bruidegom van Maria in een maagdelijk huwelijk; de boodschap des engels aan Maria en de daaropvolgende Jozef-twijfel, die relatief lang beschreven wordt en die uitmondt in een verrassend mooi gezamenlijk aanbidden van het ongeboren kind door Maria en Jozef.

Uiteraard wordt de geboorte van Jezus in *dat cleyn butken* uitvoerig beschreven. De vlucht naar Egypte wordt maar vernoemd, om een apocrief mirakel te berde te brengen alsook de vraag, waarom Jozef moest arbeiden, om 'die gene, die al die werlt gemackt heeft' te voeden. Het verblijf in Nazareth wordt behandeld om Jozef's dienstvaardigheid voor Jezus en Maria en Jezus' liefde tot Jozef te beklemtonen. Dit alles wordt gesloten met een kort traditioneel verhaal van Jozef's dood.

c) Sommige teksten zijn letterlijk uit dietsse bronnen overgenomen, zodat dit er afdoende voor pleit, dat dit leven zelf in 't diets werd opgesteld. Toch moeten wij bekennen, dat vele zinswendingen en woordvormingen stroef en gewrongen voorkomen, alsof men met een vertaling uit het Latijn te maken had. Dit wijst alleszins op een geest, die Latijns denkt en schrijft, ook wanneer hij het diets gebruikt.

d) Het leven is anoniem overgeleverd. Toch doen enkele gegevens ons aan Jan van Denemarken als auteur denken. Zo is er het benadrukken van Jozef's jonge leeftijd (rr. 39-56; 81-89), met het verwijt aan schilders, dat 'hy nochtans soe ouwelyck gemaelt wort' (r. 57). Ook de legende over de manier, waarop Jozef tot Maria's bruidegom werd uitverkoren (rr. 59-107). Er is de voorstelling van Jozef als 'een groet geleert clerck', die de diepere zin van de bijbel doorzocht en kende, zodat hij daarom de maagdelijkheid als levensweg koos, in tegenstelling met de gangbare mening, 'dat hy sympel ende ongeleert was' (rr. 122-124). De pregnante beschouwing over Jozef's twijfel (rr. 125-170). En ten slotte de korte, maar opvallende vermelding van Jozef als de naamgevende peter in Jezus' besnijdenis.

Wij weten dat deze vijf punten uitzonderlijk sterk in Jan van Denemarken's werkjes in K naar voren komen. Al moet men aan-

nemen dat allerlei gegevens daaruit traditioneel geworden waren, o.a. door de invloed van Ludolphus' *Vita Christi*, toch zal men toegeven dat voornoemde elementen hier in deze korte tekst pregnant uitgewerkt worden. Als men daarbij bedenkt, hoe de *doctoer inder godheyt* zich meermalen laat horen, zal men het geheel ten gunste van Jan van Denemarken laten spelen, vooral binnen het tekstverband van ons hs., dat ons het geheel van Jan van Denemarken's werken in K brengt. Ten slotte zijn er de vele contactpunten tussen het hiervoren ontlede *Sermoen*, dat wij aan Jan van Denemarken meenden te moeten toeschrijven, en dit leven, dat zoveel typische kwaliteiten van de zelfde auteur vertoont.

Terugblik op het gheel van het hs.

De inhoudsopgave met de identificaties laat ons voldoende beseffen, dat deze codex een merkwaardig *tractatenhandschrift* is, waarvan het ontstaan in het 3e kwart der 16e eeuw er nog een bijzonder cachet aan verleent. Niets laat vermoeden, dat de boekdrukkunst reeds een eeuw bestond, dat de Hervorming sinds een halve eeuw in den lande doorgedrongen was, al werd Soeterbeeck in 1543 door Maarten van Rossum geplunderd werd (zie FRENKEN, *a.c.*, 197), of dat de Contrareformatie, mede onder de stuwung van Trente, reeds op gang was gebracht.

Hier staan we voor een nog vrij traditionele tractatenverzameling. Daarin treft, naast een drang naar geestesvernieuwing uit het geloof, een sterke aanwezigheid van het apocrief element: denken wij maar aan ps.-Augustinus' *Sermones ad fratres in eremo*, en aan de zg. Hieronymusbrieven. Wegens het augustiniaanse merk waren deze in de windesheimse sfeer van Soeterbeeck binnengedrongen. Het vele apocriefe in de opgenomen S. Jozef-teksten, die op zich een element van vernieuwing inhouden, moet in dit zelfde perspectief gezien worden. Ook de vele dicta, al of niet aan auteurs toegeschreven, (wij wijzen op onze moeilijkheid om de Tauler- en Seuse-teksten te identificeren) horen tot de apocrypha en de anonyma, die een veilige en vaste bodem aan een inzichtelijke spiritualiteit dreigen te ontnemen.

Verheugend is wel de aanwezigheid van twee eucharistische tractaten, die een verdieping van de communie-beleving (wel buiten de mis om) beogen. De invloed van de *Imitatio Xi* door (anonime) teksten en kennelijke inwerking in het eerste communie-tractaat mag niet onopgemerkt blijven. Andere teksten uit de Nederlandse spiritualiteitstraditie ontbreken...

Onze aandacht ging nadrukkelijk naar de aanwezigheid van de S. Jozef-teksten. Deze is op de eerste plaats van documentair belang: hier vinden wij voor 't eerst, na het exemplaar van Kopen-

hagen, een tweede getuige, en wel een handschriftelijke, zij het uit het derde kwart der 16e eeuw. Onze nieuwsgierigheid, om de feitelijke spreiding dezer teksten vanaf ca. 1500 door de eeuw heen te leren kennen, wordt hierdoor alleen maar geprikkeld. De teksten op zich wijzen op een verschuiving der aandacht van het complexe Kerstgebeuren naar Maria- en Jozef-devotie. Wegens het belang van de twee nog onbekende S. Jozef-teksten drukken wij ze af als *Bijlagen*.

De ontdekking van dit rijke hs. uit Soeterbeeck laat ons verlangend uitzien naar een ruimere beschrijving van het vroeger boekenbezit uit dit oude windesheimse klooster.

BIJLAGEN

I

- F. 298v EEN SCHOEN SERMOEN VANDEN HEILIGEN VRIENT GODS SUNTE JOSEPH
- LEIDING : REDE-
EN OM DE HEILI-
EN TE EREN
- 5 Joseph Davids soen, en wilt u niet ontsien te nemen Maria, u huysvrouwe, want dat gene, dat in haer geboren is, dat is vanden heiligen Geest¹. Dit woert beschrijft ons sunte Matheus in dit ierste capittel sijns heiligen Ewangelijs.
- 10 Ghemynde vrienden in Christo, ghelijck als die heilige doctoer S. Bonaventura scrijft op dat vierde boec des Meesters vanden hoegen syn, in die XLV² distincksie, soe seet hij aldaer, dat onse ellendige mensche³ is daer dat alder edelste ende dat alder beste, te hebben eenderhande ende sunderlinge devocie niet alleen tot God // almachtich, mer ock tot sijnen lieven heiligen, die welke wij dickwijl sellen offeren onse gebeden. Want daer-inne soe blijkt ons devocie, die wij daer hebben totten selven heilige, ende dat om drierley saken wil. Ten iersten om onser armoeden wil. Ten
- 15 anderen om die godlicke reverenciën wille. Ten derden om der heiligen gloriën wil.
- 20 Ten iersten *om onser armoeden wil*. Want allene uut onsen verdiensten soe en verdienen wij niet voer den ogen Gods niet dat mynste geestelicke goet, mer wij *sijn* meer vol mysdiensten⁴ ende sunden. Mer inden gebede der heiligen soe hanghen wij aen hen verdiensten, die daer overvloedich sijn in dat rijke der hemelen. Ende wij sijn daer becummert metten sterflicken vleesce ende zeer arm van liefden. Ende want daer-doer sommige menschen sijn, die

1. Mt. 1.20.

2. Hs. xxv; zie n. 7.

3. Wij verstaan: *voor ons, ellendige mensen...*

4. *Mysdiensten* tegenover *verdiensie*, gevormd naar het Latijn: *meritum* - *demeritum*.

- 25 daer doer een geestelicke passie⁵ meer bemynden die heiligen, dan Gode nae dat een betrouwen⁶. Ende om dese ierste reden soe en verontwerdicht hem Christus niet, al hebben wij die of die heilige in groter devociën, aengemerct onse armoede. Ende als wij ons keren totten gebede der heiligen, soe belijen wij ons cleynheit, ende bekennen daer die heiligen, ende met liefden soe eren wijse. Het
- 30 sijn daer voel menschen, die daer goet doen om der heiligen wille⁷.

Wij sellen ock zeer eren die heiligen *om der hoechheit*⁸ *wil-//le haers loens*⁹.

F. 299v

MIDDEN : THESIS :
WIJ MOETEN JOZEF
VEREREN ALS 35
'EEN VANDER
ALDER MEESTEN
HEILIGEN'
INDELING
I EERSTE DEEL 40

Soe is die heilige sunte Joseph een vanden alder meesten heiligen geweest, als noch naemaels bliken sal. Daer-om sellen wij hem eren ende sijnen lof voortkundighen. Ende bysonder sellen wij drie hoecheiden merken inden selven sunte Joseph boven die ander heiligen. Die ierste is die hoecheit der mechedelickheit. Die ander is die hoecheit der suverlickheit. Die derde is hoecheit der godlickheit.

- 45 Dat daer inden lieven sunte [Joe] Joseph heeft geweest die hoecheit der mechedelickheit¹⁰. Neemt daer die jerste hoecheit, die daer is die excellenste of hoechheit der mechedelickheit, dat ick uwer eerwerdicheit¹¹ wil bewijsen, van wat hoeger verdienten dat daer is geweest die heilige vrient sunte Joseph, die daer sittet inden hemel met voel eerwerdicheit verciert. Die ierste¹² is die mechedelicke verenynge. Die ander is die mechedelicke conversacie. Die derde is die mechedelicke hulpe.

1. Die alder ierste eerwerdicheit van sunte Joseph is genoemt *die mechedelicke verenynge*, te weten dat tusschen der weerder Moeder

5. Versta : *wegens een psychologische gesteltenis, verkeerde neiging van de geest.*

6. Wat is de betekenis dezer laatste woorden ? Hoe is de zin gebouwd ?

7. Rr. 8-30 : de auteur vertaalt vrij, met eigen uiteenzetting, de tekst van BONAVENTURA, *Comment. in sententiarum librum IV, dist. XLV, art. III, qu. III : Utrum utile sit nobis rogare Sanctos : Conclusio : Deus decrevit et voluit, quod Sanctos rogaemus :*

Respondeo : Dicendum, quod Deus decrevit et voluit, quod Sanctos rogaemus, triplici ex causa, scilicet propter *nostram inopiam, Sanctorum gloriam et Dei reverentiam*. Propter *inopiam in merendo*, ut ubi nostra non suppeterent merita, patrocinentur aliena ; propter *inopiam in contemplando*, ut qui non possumus summam lucem aspicere in se, aspiciamus in Sanctis ; propter *inopiam in amando*, quia miser homo se magis sentit affici circa unum Sanctum quam etiam circa Deum, ideo compassus *nostrae inopiae* voluit, nos rogare Sanctos. — Ac per hoc patet primum : quia ille qui ante erat indignus, rogat Sanctos, ut eorum patrocinio efficiatur dignus.

Secunda causa est Sanctorum gloria : quia Deus vult Sanctos suos glorificare, vult per eos... (ed. Quaracchi, t. IV, 950b).

8. Hs. *hoechtyt*. Zie hierna.

9. Het is mogelijk, dat de auteur hiermee het 2e punt van Bonaventura's uiteenzetting verwerkt. Wij zien niet dat het 3e punt ter sprake komt. Wel wordt het motief van de *Sanctorum gloria* toegepast op S. Jozef, de leidraad van de verdere verklaring, die de auteur blijkbaar sterk wil structureren vanuit een vooropgestelde *divisio*.

10. Deze zin kan men als een aankondigend titeltje opvatten.

11. Zie hierboven p. 26 onze mening over het publiek, waartoe de auteur zich richt.

12. Versta : *die ierste* onder de voornoemde *voel eerwerdicheden*.

F. 300r
 50 Gods Maria ende sunte Joseph was daer een die alder heilichste
 liefde. Want die alder glorioeste maget Maria¹³ nae haren lieven
 sone en heeft daer nyemont alsoe lief//gehat als die heilige sunte
 Joseph. Want het is goedertierenlick te gelooven, dat die heilige
 Geest daer hevet verenyget¹⁴ die heilige maget, dat¹⁵ sij sunte
 55 Joseph met soe puerder mynnen heeft lief gehat. Anders soe en soude
 tusschen hen beyden gheen waerechtich huwelick geweest hebben.

Iement mocht daer seggen, dat tusschen die Moeder Gods ende
 sunte Joseph geen waerechtich houlick en was, antwoerden¹⁶ die
 meesters daer-op seggende, dat tusschen Maria ende Joseph was een
 60 waerechtich haulick, als dat in die vergaderinge sy malcanderen
 machte gaven, te samen te leven ende die ene den anderen te dienen,
 niet met malcanderen anders te doen te hebben. Dwelck sy uut inge-
 ven des heiligen Geest veranderden in mechdelicker reynicheit. Want
 doen Maria noch dienende was inden tempel van Jherusalem, soe
 65 wilden die priesteren haer bestellen, naet gebot der wit¹⁷, totten
 hulicken-staet, ende¹⁸ sy daer geloeft hadde die mechdelicke reyni-
 cheit. Ende daer-om en heeft sy niet gedaen tegent¹⁹ gebot der wit.
 Want die versami<n>ge des huwelicks uut inwerken des heiligen
 Geest heeft hy²⁰ verandert in die mechdelickheit, want die wil Gods
 F. 300v
 70 alsulcks was. Ende alsoe heeft ock Joseph gedaen, dat yemont // seg-
 gen mochte, als sunte Matheus beschrijft, nae-dien dat hij bij Maria
 quam, als sij weder-om comen was uten lande van Judeën, daer sij
 haer nychte hadde gedient drie maenden lanck. Kennende ende mer-
 kende dat Maria was begort met eender vrucht, ende hij niet en wyste
 75 woe of wat²¹ want Maria en dorste hem niet seggen dat wonderlicke
 sacrament²²; want sij niet en wiste, oft God belieft souden hebben,
 – soe wilde hij se laten²³. Hier-op seet die heylige man sunte Jan
 Guldemont: 'Doen Joseph sach Maria begort wesende, soe en dacht
 hij geen quaet van haer, mer hij betroude daer der godlicker liever
 80 maget toe, dat God wat heymelicks ende wonderlicks in haer hadde
 ghewrocht. Ende daer-om wilde hijse laten, hem onwerdich kennende
 bij alsulke heilige maget langer te converseren'. Ende daer-om soe
 seet die selve sunte Jan Guldemont dese nae-volgende woerden: 'O

13. Hier is Maria het onderwerp van de zin, zoals de volgende zin het duidelijk aangeeft.

14. Versta: *in huwelijk met Jozef verenigd heeft...*

15. Versta: *opdat of omdat...*

16. Versta: *Aan hem, die mocht..., antwoerden de theologen...*

17. Versta: *wet.*

18. Wij verstaan: *terwijl zij in feite...*

19. Waarschijnlijk bedoelt de auteur de schrifttekst: *Vovete et reddite* (Ps. 75, 12), die in *Die historie der vrouwen Marien ende Joseph* door de hogepriester ingeroepen wordt, aangezien Maria na haar maagdelijkheidsbelofte ook dit gebod moest onderhouden. Vgl. Bijlage II, rr. 67-69.

20. Aangezien in de vorige zinnen alleen van Maria sprake is, zijn wij geneigd dat *hy* als *si* (= Maria) te lezen.

21. Vgl. hierna p. 41, r. 77.

22. Nl. het mysterie der menswording bij de Boodschap.

23. Indien we deze regels aldus ordenen, kunnen wij ze als één periode beschouwen.

85 alder werdichste lichaem Mariae. Joseph geloefde meer der reynicheit van Maria, ende hij geloefde meer, dat een maget soude ontfangen dan dat Maria daer soude moegen sundigen' ²⁴.

F. 301r

90 Sommige meesteren seggen, dat Joseph, siende die maget Maria begort, soe sach hij eenderhande clærheit in haer aenschijn, alsoe dat hijse niet en cos//ste aengesien ²⁵. Ende daer-om soe wilde hijse laten. Daer-om soe moechdij wel merken van wat groter verdiente die heilige sunte Joseph was, die alsulken maget daer hadde getrouwt.

95 Ock soe merct wat groter liefsten dat Maria tot Joseph hadde, haren man ende lieven brudegom, want hij was ock die alderheilichste in dier tijt, ende sij begeerde ock seer sijn salicheit, want sij hem seer bemynde. Ende dat was die mechedelicke verenynge. Want nyemont in alder werlt en was also metter liever maget verenycht als Joseph ²⁶.

F. 301v

2. Ten anderen was inden lieven heiligen sunte Joseph *die mechedelicke conversatie* ²⁷. Dit was een groet vordel ²⁸ inden lieven sunte
100 Joseph. Het is een gemeyn regele in allen plaetsen ende bij allen personen : soe wie daer om-gaet met quaden geselschap, dat hij gemeynlick ock quaet doet. Isser yemont inder werlt, die een goeden wil heeft, een quaet mensche sallem weder daer-af setten ende trecken. Sunte Ambrosius seet, dat die heilige maget Maria was daer een alder
105 heilichste ende oetmodichste maget en moeder Gods, ende vol des heiligen Geest. Sy was een maget niet alleen van lichaem, mer ock van herten ; ende in haer en heeft noyt smette der sunden geweest. Wat sellen wy dan meynen//, wat die heilige man Joseph gedaen heeft, <doen hi> die salige maget Maria ende sijn lieve bruyt daer
110 sach opheffen haer handen totten gebede, ende snachs dick opstont tot haren gebeden, ende met vuerigen tranen bat sij voer dat menschelike geslechte ? Ende meyndij niet : die heilige Joseph en wart ock beweget, ock op te staen ende te bidden ende wel te doen, want hijt daer sach in Maria gebenedijt ? Ick houde dat vast, dat hij met Maria
115 ock biddende was.//Soe wat die lieve maget Maria dede van devociën, dat selve dede ock Joseph nae sijnen vermoegen. Ende ghi en selt daer ock niet aen twijvelen : die heilige Josep en arbeyde om sijn hert te verheffen end in oetmodicheit te blijven *als* die heilige maget dede, mer ock hoe suet dat die spraken ²⁹ waren, die sij te samen
120 spraken. *Als* Maria daer sprack van onsen lieven Heer, soe hoerde daer-nae zeer nerstelick sunte Joseph. Ock denckt, dat die heilige man

24. De auteur vond deze christologische tekst bij LUDOLPHUS, *De vita Xi*, I, c. 8, nr. 2 ; ug. Rigollot, I, 71g-72a.

25. Vgl. *Historie vanden heiligen patriarch Joseph...*, Gouda, f. 15v.

26. Merk hoe de auteur de uitweiding aangaande het *waerechtich huwelick* tussen Maria en Jozef en de historische feiten in hun beider leven handig en zelfzeker afsluit met een terugkeer tot het aanvankelijk motief van de *mechedelicke verenighhe*.

27. In de zin van privilegie, voorrecht.

28. Versta : *dagelijke omgang met Maria*. De auteur doorloopt de voornaamste elementen van deze omgang als zovele aspecten, waarin Jozef Maria navolgde en daardoor tot grote heiligheid oplom.

29. Versta : *de gesprekken*.

soe menich jare heeft geweest metter liever maget Maria, haer manieren ende haer werken nerstelijck aenmerkende, ende hy leyde sijn leven in alder heilicheit. Ten is noyt heilich op erden geweest, die
 125 alsulken graciën ghehadt heeft als sunte Joseph. Want hy en heeft niet alleen xij oft xij jaer geleeft metter alder heilichster Moeder Gods ende// haren gebenediden soene, mer wel xxx jaer, als sommige doctoren seggen. En meyndy niet, datten die Moeder Gods hem
 F. 302r zeer wonderlicke lief gehat heeft? ³⁰ Voerwaer, jasij.

130 Vander doot sunte Joseph en spreken die scriften niet sekerlijcks, mer ghi selt weten: een wenyck tijts, eer onse lieve Here gedoopt is geweest, soe is hy gestorven. Want hy leefde noch, doen onse lieve Here disputeerde inden tempel. Ende inden tijt der passien ons liefs Heren, soe en maect die heilige scripture van hem
 135 gheen mencie ³¹.

3. Ten derden was in die lieve sunte Joseph *die mechdelicke hulpe*. Dat is een sunderlinge vordel sunte Joseph. Want alle die werlt en soude daer niet uut kunnen gespreken die eerwerdicheit ende groetheit van Maria gebenedijt, als sunte Bernardus seet: 'Sij is alle
 140 menschen goedertieren. Inder alder overvloedichster caritaten ende liefden stort sij haer uut, den wijsen ende den onwijsen. Wie is daer, die enyghen hoepe gevet den sundaren dan Maria? Daer en is geen mensche haer aenroepende, dien daer niet en vercrijcht dat hy bidt ende begert tot hender salicheit.' ³²

145 O heilige sunte Joseph, en seldy dan niet ontfangen voel graciën van uwer bruyt, die nyemont en weygeret, want ghi haer ock altijt getrouwlick bij hebt gestaen in allen dienst, daer sij u in behoeften? ³³ // Alsoet wel blijct, doen die lieve maget Maria in Egipten vloet, wie heeft haer geselschap gehouden dan die heilige sunte Joseph, die die lieve maget dickwijls geholpen hevet, dat lieve kynt te
 150 dragen ende te stillen? ³⁴

Sunte Jeronimus seet, dat Joseph was een tymmerman, ende wan daer den cost met tymmeren, ende voede daer-mede den genen, die alle die werlt spijs ³⁵. Ende opdat sunte Lucas scrijft, doen
 155 Maria Jhesus verloren hadde ende sochten drie dagen lanck, al wenende ende volle droefheden, dat lieve kyndeken out sijnde xij jaer ³⁶, seet die selve Jeronimus: 'Doen Joseph Maria sach screyen, soe screyde hij ock van groeter droefheit'. Ende doen sprak Maria tot Jhesum, doen sij hem vant inden tempel: 'U vader ende ick, droeve

30. Het mag opvallen, dat de auteur steeds maar terugkeert op Maria's liefde tot Jozef, daardoor middellijk aanduidend, dat Jozef die liefde ook verdiende.

31. Rr. 130-5: waarom wordt deze - vrij traditionele - beschouwing over Jozef's dood hier, te midden van een eer speculatief kader, ingeschakeld?

32. Niet teruggevonden.

33. Men zie hoe de auteur ook hier zijn argumentatie langs een omweg inleidt, nu vanuit Maria.

34. Versta: *bevredigen, in iemands behoeften voorzien*.

35. Zie Bijlage II, rr. 254-260.

36. Lc. 2.42-52. Versta: *aangaande wat Lc. schrijft dat, wanneer..., zei Hieronymus...*

160 sijnde, hebben u gesocht' ³⁷,

Men en sal nyemont inder werlt kunnen vynden, die alsoe zeer voel diensten Jhesu ende Maria gedaen hevet, als daer gedaen hevet die heilige Joseph. Ende, is Maria soe vol graciën, soe wie dat haer leset een Ave Maria, die sal sij graciën vercrijgen aen haer lief

165 kynt ³⁸, *wat* graciën meynt ghi, dat daer verdient hevet sunte Joseph, die daer soe langen tijt heeft gedient den Soen Gods ende sijn lieve Moeder Maria ?

F. 303r
II TWEDE DEEL

170

Die ander oft tweede principaelste hoech-//heit [is] des lieven sunte Joseph is daer die hoechheit ³⁹ des suverlickheit ⁴⁰ <.....>
>

III DERDE DEEL

175

<Die derde principaelste hoechheit des lieven sunte Joseph is daer die hoechheit der godlickheit>. Ende in desen hoechheyden sijn daer drie sunderlinge hoecheden des selven sunte Josephs te merken.

180

1. Die alder ierste is genoemt die hoecheit der verkyesinge. Ende gelijk als die heilige Bonaventura scrijft: 'Christus Jhesus is die vader alle uutvercorender'⁴¹. Want Christus Jhesus heeft daer alle sijn uutvercoren, die daer behouden sellen sijn, voersien ende vercoren, als sijn sunderlinge kynder te sijn. Ende des gelijcks soe heeft hy ock uutvercoren die patriarken ende propheten. Want hy sprekt tot synen apostolen ende noempse *sijn kynder* ⁴². Ock die heilige martelaren ende confessoren dien noemt hij ock sijn *kynder*, als sunte Jan seet: 'hy heeft hem macht gegeven kynder gods te werden, die daer gelooven sellen in sijnen naem' ⁴³. Mer sunte Joseph is daer van God toe vercoren, te sijn ende wesen sijn geachten vader ⁴⁴.

190

Ende yemont mocht vragen, waerom dat die lieve sunte Joseph tot desen hoegen sacramento is vercoren, dat is daer-om, als sunte Jeronimus seet, *want* Christus Jhesus hadde oc enen vader inden hemel sonder moeder; ende doen hy menschelicke natuere aen-nam, soe is hy geboren inder erden//van eender maget ende moeder sonder vader ⁴⁵, op-dat hy daer verdrijve soude den oploep der ongeloviger menschen.

F. 303v

37. Lc. 2.48.

38. Versta: *indien het waar is, dat Maria zo vol goedgunstigheit is, dat zij voor wie tot haar een Wees gegroet bidt, bij haar Kind een gunst verkrijgt...*

39. Hs. *boechtijt*.

40. Hs. *soenlichheit*. Hiervoren p. 26-27 hebben wij de anomalie van deze passus ontleed en de hier voorgestelde verbetering van de tekstoverlevering aannemelijk gemaakt.

41. Niet teruggevonden. De auteur gaat na tot welke waardigheid die of die heilige werd uitverkoren, om uiteindelijk vast te stellen, dat Jozef uitverkoren werd om de vader van Jezus te worden.

42. Vgl. Jo. 13.33.

43. Vgl. Jo. 1.12.

44. Hiermee bereikt de auteur een mooi contrast: indien Jezus, naar Bonaventura, de vader der uitverkorenen is, werd Jozef uitverkoren, om zelf de vader van Jezus te zijn. Zie n. 41.

45. Deze woordspeling is aan de middeleeuwen door de patristiek doorgegeven.

195 Soe is dat die ierste sake, waerom hy sunte Joseph tot enen
geëchten vader vercoren heeft, als sunte Ambrosius seet: opdat
[wij] hij ons te kennen soude geven sijn heilige afcoemste der
toecoenst ons Heren Jhesu Christi, want Joseph was vanden ge-
slechte Davids. Die ander sake was om-dat Maria, die Moeder Gods.,
200 den heiligen sunte Joseph getrouwt hadde, op-dattet hoege sacrament
der incarnaciën soude daer blijven verborgen om der duvelen wille.
Die heilige Jeronimus die seet noch een ander sake, ende is dese,
op-dat Maria gebenedijt vanden Joden niet en soude werden ge-
scheymt ⁴⁶, meynende dat sy haren soen in overspoel gewonnen hadde
205 ende ontfangen ⁴⁷. Dit is een teken van groeter liefden, hem desen
scat bevelende ⁴⁸. Daer-om is sunte Joseph zeer groet van God gerekent.

2. Die tweetste hoechheit is daer genoemt *die eringe*. Onder die
ander sancten soect dien ghi wilt, ende ghi en selt naest die Moeder
Gods nyemont vinden, die God soe groeten graciën gedaen heeft als
210 den heiligen vrient Gods, sunte Joseph. Siet wat daer geseet staet
int heilich evangelie sunte Lucas: 'Ende hy, dat is Christus Jhesus,
was hem//, dat is Joseph, onderdanich' ⁴⁹. Ende sunte Jeronimus
seet: 'Christus Jhesus was onderdanich synen ouderen. Want hy eerde
<Maria> ⁵⁰ sijn Moeder ende Joseph synen vader'. Dat was alsulke
215 onderdanicheit, dat die Soen Gods ondertijden hem mynlickende
ende gaf hem den doeck, daer hij sijn handen aen droegen soudende,
ende ander voel gediensstige werken, die hy sijn lieve Moeder ende
Joseph bewees ende hulp. Daer-om en twijvelt niet aen.

3. Die derde hoechheit is daer genoemt *die troestinge*. Waer is daer
220 enych heilich inder werlt, die daer meer vertroestinge ontfangen
heeft van onsen lieven Heer, dan die heilige vrient Gods, sunte
Joseph? Sunte Peter hadde groete consolacie ende blijscap, dat hy
met onsen lieven Here geten ⁵¹ ende gedroncken hadde. Sunte Jan
ewangelist, die daer lach op die borste ons liefs Heren ⁵², och woe
225 groten consolacie ontfinck hy doen, ende putte daer-uit die heime-
licke wijsheiden uut? Sunte Franciscus, doen hy op een tijt was
biddende met opgerecten armen ten heiligen cruce wart, doen riep
hem onse lieve Here Jhesus ende seyde: 'Francisse vrient, neemt dat
cruce ende volcht my nae'. Ende hy is gheworden recht of hy van
F. 304v 230 hem selven ont//wetende waer geworden, doen hy opten berge van
Alvernen die wonden ontfinck ⁵³.

46. De lezing na *afcoemst* is betwistbaar. Wat betekent *der soecoenst*? Over-
tollig?

47. Het werkwoord (niet bij VERDAM) moet betekenen: *laken, bespotten, ten
kwade duiden: ne calumniaretur* (bij LUDOLPHUS).

48. Rr. 195-206: vgl. LUDOLPHUS, *o.c.*, I, c. 3, nr. 7; ug. RIGOLLOT, I, 30a-b.

49. Vgl. *Lc.* 2.51a.

50. Bijgevoegd wegens de symmetrie.

51. Versta: *gegeten*.

52. Vgl. *Jo.* 13.25.

53. De auteur blijkt zeer vertrouwd te zijn met Franciscus' leven, zoals hij ook
zijn theologie bij de minderbroeder Bonaventura put. Ook Jan van Denemarken
ontleende aan *Den wijngaert van sinte Franciscus* (zie hierboven p. 23-24).

Och ⁵⁴, denckt wat sueticheit dat daer die lieve ende getrouwe bewaerder Joseph ontfinck, als hem dat suete kyndecken Jhesus soe dickwijlen custe ende omhelsden. Denct wat consolaciën dat die
 235 lieve Josep hadde in dien nachte, doen die engel Gods tot hem quam, seggende: 'En wilt u niet ontsien te nemen in uwen huysen, want dat daer gesciet is, dat is vanden heiligen Geest' ⁵⁵. Och, wat blijscappen mocht hy ock ontfangen hebben in dien nacht, doen onse lieve Here in Bethleëm geboren is geweest, wel wetende ende
 240 geloevende, dat hy was die Soen Gods, ende doen hy ock hoerde die heiligen engelen syngen: 'Glorie sij God inden hoegen etc.(?) der hemelen' ⁵⁶, doen hy ock hoerde dat Symeon, dat lieve kyndecken in sijnen armen hebbende, [ende] seyde: 'Nu laet, lieve Here, uwen knecht in vreden. Want mijn ogen hebben gesien mijn gesontma-
 245 ker' ? ⁵⁷ Och, woe dick moet hy hem hebben verblijt, doen hij soe menigen tijt met Jhesus gewoent ende geconverseert heeft, ende met Maria, die Moeder Gods, soe dickwijl aen één tafel gheseten, ende xij jaer out wesende vyndende hem inden tempel ?

Denct wat blijscappen dat hy daer-van creech. Ende woe dicke
 F. 305r 250 // hevet Joseph dat lief kyndecken op sijnen heiligen scoet geset ende getroest, alst screyde ? Ende woe dick heeft dat lief kyndecken Jhesus sijnen lieven vader gecust ende sijn armkens om sijnen hals gereyckt ? Joseph heeft hem dick die traenkens afgewist ende ock groet medelijden met Jhesus gehat, als hy screyde. Hij heeft Jhesus
 255 dat suete kyndecken gedragen ende geleyt ende dick teten ende te drincken gegeven ende slapen geleet.

Voerwaer, Joseph die mocht wel spreken metten propheet David : 'U consolacie hebben daer verblijt, o lieve Here, mijn ziele' ⁵⁸. Daerom wilt anmerken met vollen gelove, of wij onsen lieven Here
 260 hoerden spreken van buyten, wat wij doen souden ⁵⁹. Voerwaer, ons hert mocht breken van groeter vrouden ende blijscappen. Ende ghi, o lieve heilige Joseph, die soe voel wercks ende gedoens ende gheselschap met Christo Jhesu hebt gehat, hoe soe hebdijt gemaect ? ⁶⁰ Woe hebdijt cunnen verdragen ? Ick geloef, dat ghi overmyds dier
 265 sueter ynnicheit van u selven sijt gecomen ⁶¹ ende opgetogen in God.

Hier-om soe laet ons met ynniger devociën meer dencken van dien mynlicken toekeer ⁶² des heiligen Josephs ende sijnder blijscappen,

54. Tegenover de grote begenadiging van andere heiligen stelt de auteur nu de begenadiging van S. Jozef tijdens zijn leven op aarde.

55. *Mt.* 1.20, wat het inleidende thema van dit sermoen is. Vgl. Bijlage II, rr. 155-160.

56. *Lc.* 2.14.

57. *Lc.* 2.29-30.

58. *Ps.* 93.19.

59. Versta : *wilt u realiseren wat wij, voor het geval dat wij OLV. lichamenlijk zouden boren spreken, zouden doen.*

60. Versta : *hoe hebt gij 't er afgebracht ? Hoe hebt gij het bestaan ?*

61. Versta : *dat gij het zelfbewustzijn verloren hebt, dat ge in bezwijming zijt gevallen.*

62. Wat is de zin van dit woord in dit verband ?

dan voel meer daer-af te schrijven, ende hem *bidden* dat hy ons genade ende graciën verwerve aen God ende der Moeder Gods Maria, hier alsoe te // levende, dat wy naemaels werdich moegen werden des ewygen levens. Amen.

II

HIER VOLGET DAT LEVEN VANDEN HEILIGEN PATRIARCK ENDE VRIENT GODS SUNTE JOSEPH, UUT VOELEN SCRIFTUREN GENOMEN HIER NAEVOLGENDE ¹.

Die alder heilichste patriarck sunte Joseph is geboren uten huysende famyliën Davids des conincks in die stat van Bethleëm, in welcken dat Christus is lichaemelijck geboren, wiens vader ² daer wart genoemt Jacob ende sijn moeder Jescha, vander lyniën des conincks Salamons. Aldus is hy geboren uten conincklicken stamme als die gloriose maget Maria, te weten uut xiiij coningen ³. Ende hy is ock een nae-maech ⁴ van voel heiligen als die Soen Gods Jhesu nader Menschheit ende Maria der gebenedider Moeder Gods, die beyde geboeren sijn vanden geslechte van David.

Sunte Joseph was Cleophas' broeder, des twesten mans der heiliger vrouwen van sunte Anna, ende gerechte oem van Maria Cleophe, een sijnde vanden driën Mariën, ende neve inden tweetsten grade der maescappen vanden lieven apostel sunte Jacop die mynder, sunte Symon ende Thadeüs ende des rechtverdigen // Josephs, die anders Barrebas genoemt is ⁵, ende des heiligen sunte Symeons, Cleophas sijns broeders soen vander anderre sijnder huysvrouwen, die die ierste biscop was te Jherusalem naest sunte Jacob die myndere, ende is gemartilizeert onder den keyser Traiano, als hy out was hondert ende twyntich jaer, wiens dach is in die heilige kerke opten xvij dach in februario ⁶.

Ende Joseph die was selve heilich als die ewangelist tuyget ⁷. Dese heilige Joseph vanden beginne sijns levens hevet bysonder vijf doechden vercoren. Ten iersten oetmodicheit. Ten anderen suverheit. Ten derden rechtverdicheit. Ten vierden sympelheit. Ten vijften hoecheit der contemplaciën ⁸.

Die welcke nae die doot van synen ouders is van synen broeder

1. Waarom de twee slotwoorden na de aanvang van de titel ?

2. Versta : *Jozef's vader*.

3. Meerdere gegevens hieruit vinden wij in *Die legende van sinte Joseph* (= LSJ), besproken en uitgegeven in OGE, 1976, resp. p. 260-278, p. 278-308 : hierheen verwijzen we, met aanduiding der regels. Voor deze tekst zie LSJ, 60-65.

4. *Namaech, nagemage* : naverwant.

5. Vgl. *Hand.* 1.23 : ... *Joseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus...*

6. Rr. 13-23 : korte samenvatting van Jozef's familierelaties met personen, die min of meer onderling verband houden op grond van het zg. *trinubium S. Annae*.

7. Vgl. *Mt.* 1.19a.

8. Rr. 25-28 : zie LSJ, 95-98.

30 Cleophe gescheyden ende hevet daer leren tymmeren. Ende in desen voerseiden doechden heeft hy hem geoeffent alle die dagen sijns levens⁹.

Ten lesten, als God die Vader wilde vernyeuwen die werlt ende die werlt verlossen vander ewyger doot doer die Menschheit sijns
35 eengheboren Soens, soe heeft hy willen dat sijn enyge Soen soude daer geboren worden een cleyn kyndecken ende wesen¹⁰ als een cleyn kyndecken, heeft daer vercoren sunte Joseph in een bewaerder der maget // ende haers Soens nader Menschheit¹¹.

F. 306v

Want doen was daer out die maget Maria xiiij jaer ende Joseph
40 onder sijn vijftich jaren¹², also Isydorus¹³ seet noch sekerder reden daer-toe, dat die lieve sunte Joseph niet out en was. Die ierste reden is om der prophesiën wille des propheten Isaie, die aldus sprect: 'Die brudegom sal hem verblijden van sijnder bruyt. Ende die jonge sal daer wonen metter maget'¹⁴. Ende die ander reden is:

45 want Cleophas, die tweetste man van sunte Anna, was sijn broeder, soe en eest niet geloeflick, dat alsoe verre van één soude<n> sijn inder outhheit die lieve sunte Joseph ende Cleophas [cleophas]. Die derde sake is om des dienst wille: die lieve maget met haren soen te dienen. Want hadde hy zeer out geweest, soe en hadde hy hen niet

50 kunnen gediene. Die vierde sake <is> om die fame der glorioser maget Maria te bewaren voer die ongelovighe Joden, ende ock om te bedecken ende te verbergen dat heilige sacrament¹⁵ der incarnaciën of menscheit¹⁶ ons liefs Heren. Hadde Joseph out ende cout geweest, soe hadde yemont moegen meynen, dat een ander die vader geweest waer
55 van dat lief// kynt Jhesus, alst ock was inder waerheit, want genen vader en hadde hy inder erden dan God den Vader inden hemel¹⁷.

F. 307r

Waerom dat hy nochtans soe ouwelijck gemaelt wort, is om die waerheyt ende reynicheit sijns harten ende lichaems¹⁸.

In dien tijde, doe die lieve werde maget Maria was daer xiiij jaer
60 out, Isachar die biscop heeft daer doen gebieden, dat die machden, die daer inden tempel woenden ende vervult hadden den tijt haerder outhheit, dat is: dat sy hilichbarich waren, souden weder-om tot huys

9. Rr. 29-32: zie LSJ, 98-99.

10. LSJ heeft hier *wassen*: wat is oorspronkelijk?

11. Rr. 33-38: zie LSJ, 129-132.

12. Vgl. *Historie vanden heiligen patriarch Joseph*; Gouda, f. 9v: 'Nochtans gecomen wesende tot sinen dertichsten iaer: doer grote penitencie ende strengheit des levens... scheen (Joseph) te wesen vijftich iaren oudt'. Men weet dat de ouderdom van Jozef's ouderdom bij zijn huwelijck veelvuldig in discussie kwam. Niet het minst bij Jan van Denemarken.

13. Niet teruggevonden.

14. *Ir.* 62.5.

15. Vertaling van *sacramentum*, dat vaak synoniem van *mysterium* is. Vgl. Bijlage I, p. 33 en n. 22.

16. Deze vertaling (ipv. *menschwerdinghe*) bevreemdt.

17. Zie hiervoren Bijlage I, rr. 190-194 en n.

18. Jan van Denemarken protesteerde heftig tegen de toenmalige praktijk der schilders, die Jozef als een oud man voorstelden. Zie *Handelingen*, 1979, p. 19, n. 108.

trecken. Die welke geboden des biscops [hem] die ander mechden hem onderdanich waren. Mer die gloriose maget Maria seyde, dat sij
 65 niet en soude of moegen doen, want sy onsen lieve Here haer reyn mechdelickheit op hadde gedragen.

Die biscop waert zeer besorcht om dies wille, want hy tegen die scriftuer, die daer seet: 'Gheloeft ende betaelt'¹⁹, niet en dorste doen, ende geen ander maniere contrarie en dorste laten gescieden.

70 Waeorm hy die ouders²⁰ der Joden te samen heeft by-een doen ver-gaderen, die hebben gesloten datmen van alsulken saken, die twijvel-echtich waren, God soude aenroepen, ende aen God raet soude zoeken, ende geven hen// totten gebede. Ende als sy te samen waren in haer gebet, soe heeft daer een stemme geluyt, alte te samen dat hoerende,

75 ende seggende: 'Soe wie daer noch ongehouwet waere inden huysse Davids, dat is: vanden geslechte Davids, hylickbaer wesende, dat een yegelijk brengen soude een roede ten outaer. Ende soe wies²¹ roede dat daer wort groeyende, ende in wies²¹ bovenste die heilige Geest soude rusten, als Isaias die propheet²² geprofiteert hadde, die soude
 80 daer wesen, die die maget Maria hebben ende trouwen soude'.

Onder alle die ander vanden geslechte van David was daer die heilige sunte Joseph, die daer dochte, onbehoerlick te wesen die redelicken out was, soude daer trouwen alsulken tederen mechdeken tot een huysvrouwe, als een man van xxxv jaren een maget van xiiij
 85 jaren. Ende dat en heeft hy niet gedaen om enyge vermodinge der liever maget van onreynicheit. Want hy noyt soe voel gedacht en hadde op oncuysheit, mer hy hevet²³ gedaen uut groeter oetmodicheit. Ende alle die ander mannen hebben hen roeden geoffert, mer die heilige sunte Joseph die heeft die syne afterwaerts gehouden.

F. 308r 90 Waer-om die biscop siende, dat nae die stemme//van boven gehoert nyemonts roede en groyde, soe heeft die biscop anderwerpen den Here te rade gegaen met hem ende des volcks gebeden, die welke anderwerf die stemme heeft geantwoert, dat die allene, dien²⁴ daer die lieve maget werdich was te trouwen, sijn roede daer heeft ontogen
 95 ende niet gheoffert.

Joseph ende die ander dat horende, soe heeft Joseph sijn roede geoffert. Soe is die roede worden groyende ende daer-boven is die heilige Geest gesien sitten, boven vanden hemel comende, hen allen dat siende, waerom dat hy die lieve maget soude trouwen²⁵. Joseph

19. *Is.* 19.21.

20. Versta: *de ouderen, ouderlingen.*

21. Versta: *wiens.*

22. Vgl. *Is.* 11.1-2.

23. Versta: *heeft bet.*

24. Versta: *die.*

25. Rr. 57-99: de legende rond Jozef's huwelijk is uitvoerig behandeld door Jan van Denemarken in zijn *Hystorie van maria der moeder gods, dat sy ioseph getrouwt waert* (ug. *Publications de la société hist. et arch. dans le Duché de Limbourg*, 1875, 235-144). Verkorting hiervan in K, f. 40v-41r; LSJ, 165-200; *Historie...*, Gouda, f. 10v-13r.

100 die maget getrouwet hebbende, soe is hy gegaen in die stat van [Nazareth] Bethleëm, sijn huys bescickende ²⁶.

Ende die werdige Maria is met seven mechden, die haer gegeven waren vanden biscop, om des mirakels wil, [Ende] weder-om gecoen tot Nazareth inden huys haerder ouders. In dien tijde die lieve maget Maria in haer gebeden wesende, heeft haer die engel Gabriël
105 geopenbaert ende haer gegroet. Nae welcker groeten soe heeft sy den Soen Gods ontfangen ²⁷.

Ende bynnen dien myddelen tijde Joseph, sijnde in sijn gebet, bekende inden geeste, dat hy een puer maget van herten ende van
F. 308v 110 lichaem hadden getrouwt. Doen soe // heeft hy voer hem genomen ewyge reynicheit te houden, ten waer bij al-soe dat God anders met hem anders ordineerde oft gebode. Ende alsoe heeft die ene van den anderen uut ingeven des heiligen Geest verstaen. Ende dat voernemen der mechdelicker reynicheit hebben sy naemaels met
115 woerden uutgesproken, ende sijn beyde in mechdelicker suverheit gebleven ²⁸.

Ende ock bynnen den selven tijde ende nachte soe las Joseph die prophecie des propheetes Isaye, daer hy aldus scrijft: 'Het sal daer uytgaen uter wortelen van Jesse een roede. Ende vander selver
120 roeden ende wortelen sal daer voertcomen een bloeme' ²⁹. Ende ock desgelijcks so las hy ock die prophecie des selven propheetes: 'Siet, een maget sal daer ontfanen enen soene' ³⁰. Want Joseph was een groet geleert clerck ende hy verstont die bijbel ende die scripture zeer wel, al meynen die sommige dat hy sympel ende ongeleert was ³¹.

Ende nae drie maenden comende tot Nazareth, soe heeft hy sijn huysvrouwe gebenedijt ende bevonden begort met kynde ende met eender vrucht. Waer-af dat hy hem zeer verwonderde om des willen, want hy en hadde haer niet bekend. Ende daer-om en coste hy geen sake vynden der vruchten, daer sy met bevangen was. Ende hy en ge-
125 loefde ock niet waerechtelijck // dat sy van yemont anders ontfangen hadde. Mer hy hadde wel eenderhande vermodinge, mer niet van on[n]eren. Mer want hy rechtverdich was, soe hebben sijn rechtverdicheit ende sijn goetheit gedacht, dat een godlick werck waer.

Ock seggen sommige doctoren, dat dat heilich aenschijn Maria
F. 309r 130 gebenedijt doen soe claer scheen, dat Joseph haer claer aenschijn niet en cost aengesien om dies willen, want sy den Soen Gods in
135

26. Jozef's terugreis naar Bethleëm: zie LSJ, 203-4; *Historie...*, Gouda, f. 13r; *Historie van maria...*, *Publications...*, p. 142.

27. Kort verhaal van Maria's daden na haar huwelijk, te vergelijken met *Historie...*, Gouda, f. 13r; *Historie van maria...*, *Publications...*, p. 142.

28. Bedenkingen van Jozef (en Maria) aangaande het voornemen van maagdelijkheid: vgl. *Historie...*, Gouda, f. 13rv.

29. *Is.* 11.1.

30. *Is.* 7.14.

31. Rr. 117-124: nadere beschouwingen van en over Jozef, die wij uitgebreid vinden in *Historie van maria...*, *Publications...*, p. 143-4. Jan van Denemarken rehabiliteert Jozef als een jongere, een rijke, een goed voorkomende man; hier zelfs als een groet geleerd clerck, wat vooral op zijn vertrouwdheid met de Schrift steunt, waaruit hij een juist inzicht in de beloofde messias putte.

haren mchdelicken lichaem hadde. Gelijck wy lesen van Moyses, dat die kynder van Israël in sijn aensicht niet en costen gesien om dies willen, dat hy met onsen Here hadde gesproken aenschijn met
 140 aenschijn³², soe voe<1> dan te meer soe en mocht dat gebenedide aensicht van Maria van Josephen niet aenghesien werden.

Doen heeft Joseph gedacht, dat hy Maria heimelick wilde laten, ende dat om sijnder oetmodicheit wille, niet om enyger suspiciën wille. Want hy vreesde hem selven, dat hy met alsulker heiliger
 145 maget soude wonen om haerder groeter eewerdicheit wille, ghelijck dat sunte Peter sprach tot onsen lieven Here, doen hy soe voel visschen vinck, neder-vallende op sijn knyën, seggende: 'Lieve Here, wilt van my gaen, want ick een sundich mensche ben'³³.
 F. 309v Daer-om spreect Origenus³⁴ aldus: 'Joseph haer man, want rechtver-
 150 dich was in woerden ende in werken, heeft haer, dat is Maria, willen laten, als goederteiren ende ontfermhertich. Daer-om wilde hijse laten, want hy die godlicke cracht ende een hoege sacrament in haer bekende, ende om-dat hy haer in die geestelicke ende godlicke dingen niet en soude moegen beletten³⁵.

155 Dit aldus denckende, sprack die ewangelist: 'Siet, die engel Gods heeft hem in synen slaep geopenbaert, seggende: Joseph [dader?] Davids soen, en wilt daer niet vresen te nemen Maria u huysvrou. Want gene, dat in haer geboren is, dat is vanden heiligen Geest. Sy sal daer baren enen soen ende synen naem seldy heyten Jhesus.
 160 Hy sal daer gesont maken dat volck van haren sunden'³⁶.

Hier seldy weten, dat die heilige engel Joseph openbaerden om drie saken wille. Die ierste sake is, op-dat die rechtverdige man Joseph daer-om dat hy geen onrechtverdich werck en soude doen. Want anders soude daer yemont van die lieve maget enych vermoeden
 165 moegen vercrijgen des overspoels.

Die ander sake is om der eren wille der gebenedider Moeder, die daer suspect soude hebben geweest met eender on[n]jeerlicker suspiciën, hadde Joseph van haer gescheyden.

Die derde sake is, op-dat Joseph <Maria> bekennde te sijn
 F. 310r 170 vanden heiligen Geest, te nauwer// soude bewaren³⁷.

Doen is Joseph opgestaen zeer verblijt ende is gegaen totter camereren, daer die gebenedide maget Maria in was in haren ghebede. Doen boechde Joseph sijn knyën ende heefse angebeet ende dat kyndecken in haren lichaem. Ende doen hebben sy geloeft ewyge
 175 reynicheit te houden, mer te voeren hadden sy geloeft onder een condicie: alsoe verre alst God beliefte. Ende nader geloeften hebben sy te samen dat kyndecken aengebeet, inden lichaem van Maria noch besloten sijnde. Van dier tijt voert was Joseph zeer sorchvoldich

32. Ex. 34.29; vgl. *Historie...*, Gouda, f. 15v.

33. Vgl. *Lc.* 5.8.

34. Versta: *Origenes*.

35. Rr. 125-154; S. Jozef's twijfel; vgl. LSJ, 230-259; *Historie...*, Gouda, f. 14v-16r; *Historie...*, K, f. 42v-43v.

36. *Mt.* 1.20-21. Deze tekst vormt het thema van het *Sermoen*.

37. Zie LSJ, 261-273.

180 tot Maria, haer dienende, haren cost ende dat sy behoefte voerwinnende³⁸.

Omtrent korsavont is daer een gebot gegaen ende gegeven vanden keyser Augusto, datmen alle die werlt soude doen bescreven, ende dat een ygelic soude comen ter steden, daer hy geboren waer. Aldus is Joseph opgegaen met Maria sijnder getrouder huysvrouwen tot
185 Bethleëm. Want hy en wildese niet alleen laten te Nazaret, ende dat om twe saken wille. Die ierste is om der sorchvoldicheit wille, of sy bynnen dien tyde yet baerde, ende dat hy haer daer niet en soude moegen dienen, als dat lieve kyndeken Jhesus geboren waer. Die ander sake is om der groeter liefden wille, die hy hadde, ende groete begeerte om synen Here ende synen God te siene inder
190 werlt ghe-//boeren³⁹.

F. 310v

Joseph comende met Maria tot Bethleëm in dat cleyn hutken, soe is onse lieve Here Jhesu Christus geboren te myddernacht, ghelijck dat die ewangelist tuycht. Maria was omtrent der cribben.
195 Doen heeft Maria haer herte opgericht in hoeger ende sueter contemplaciën, haer zeer verblijvende ende bekennende, dat sy haer lief kynt ter werlt brengen soude. Doen heeft Maria [om] Joseph om licht gesonden⁴⁰. Doen dede die gloriose maget haren doeck van haren hoofde, ende haer mechdelick haer viel neder op haer scouderen. Doen nam sy ses cleyn doexkens, die sy met haer had gebrocht : die vier voer dat lichaem ons liefs Heren ; die twe voer syn gebenedide hoeftken⁴¹.

Maria inder alder meester opgetogender blijscappen sijnde, soe is die Soen Gods beslotens lichaems een nact kyndeken geboren,
205 liggende opter erden ende screyende, als voerseet was inden boeck der Wijsheit⁴². Maria heeft dat lieve kyndeken aengebeet, haer [hende] hendekens tsaemen leggende ende aldus seggende : 'O mijn lieve Here, wilcoem moeti sijn, vanden hemel comende inder erden om salicheit der menschen ! O lieve Here, zeer begert vanden
210 patriarcken ende propheten, ick aenbede u ! In-dien dat ghi mijn God sijt, soe sijdy mijn scepper ende salichmaker. Ende in-dien dat ghi een mensche sijt, soe// sijdy mijn lief sone ende mijn lief kynt'.

F. 311r

Ende sy heeft hem soe mynlick gecust aen sijn mynlick aensicht ende voer sijn heilich mondeken als haren Here, nu aen sijn gebenedide voeten als haren God, nu alte vriendelick aen sijn mondeken als haren lieven sone, nu aen sijn handekens, als haren scepper van allen creaturen. Ock custe sy hem dick voer sijn voerhoeft uut groeter bernender liefden. Sunte Ambrosius die seet : 'O salige maget, woe soudy ons kunnen opgedoen die heymelicheit uws herten, doen ghi daer aenbaet uwen lieven soen voer uwen God ende salichmaker,
220 ende doen weder custet als uwen lieven soen ende u lief kynt ?'

38. *voerwinnen* of *winnen* : verdienen. Jozef's gehoorzaamheid en verder verloop : vgl. LSJ, 300-335 ; *Historie...*, Gouda, f. 16v-17v.

39. Vgl. LSJ, 340-350 ; 368-372 ; *Historie...*, Gouda, f. 18r-19v.

40. Zeer verspreid thema.

41. Merk de eigen voorstelling.

42. Wat wordt hiermee bedoeld ?

Joseph comende in dat arm hutken, ende mercte dit wonder aen,
 ende wart zeer wenende van groeter blijscappen sijns herten, ende
 sprack: 'O gebenedide maget, laet my aenbeden uwen enygen soen
 225 ende den Soen Gods'. Joseph is neder op sijn knyën met groeter
 oetmodicheit gevallen, ende heeft dat lief kyndecken aengebeet met
 heten tranen ende met vueriger begerten ende met groeter oetmo-
 dicheit ende met blijscappen. Soe hevet hy anegebeet den Soen Gods.

230 Ende hy is die ierste geweest naest die Moeder Gods, die den Soen
 Gods hevet gesien ende ock gehandelt.

F. 311v Doen heeft dat lief kyndecken zeer beginnen te screyen om dies
 wille, want alte zere// cout was. Joseph heeft die doexckens ghe-
 wermt ende Maria heeft dat lief kyndecken daer-in gewonden⁴³. Denct
 doch die groete blijscap, die die heilige sunte Joseph gehadt hevet
 235 metten lieven Soen Gods. Denckt ock wat medliden dat hy in
 sijn herten hadde, als hy dat lief kyndecken sach of hoerde screyen
 van honger ende van couden, daer-om dat dickwyl screyde.

Joseph heeft dat lieve kyndecken naest die Moeder Gods *Jhesus*
 genoemt, alst besneden wart, ende daer-om is Joseph die rechte petere
 240 ons liefs *Heren*⁴⁴. Daer-nae heeft hy der Moeder ende den kynde
 seer sorchvoldelick gedient⁴⁵, gaende ende leyende Maria in *Egipten*.
 Denct ock wat vresen ende sorgen dat hy geleden heeft om des
 liefs kynthens wille. In sommigen historiën leestmen, doen Joseph
 met *Jhesum* ende Maria in *Egipten* was, dat Joseph op een tijt een
 245 betstede soude maken, sagende een planck, die welck hy te cort
 af hadde gesaecht. Waer-om hy hem zeer bedroefde, want sy allen
 arm waren. Doen sprack onse lieve Here *Jhesus*: 'O mijn lieve
 vader, en wilt u hier-om niet bedroeven. Ick sal u wel helpen'.
 Ende dat kynt *Jhesus* roerde ofte hielt dat boert, ende terstont
 250 waest lanck genoch⁴⁶. Dit mach wel sijn, want sunte Johan die
 spreckt int lest sijns ewangelijs//: 'Voel meer ander myrakulen sijnder
 geschiet, die onse lieve Here heeft gedaen in sijnder jonckheit, die
 daer niet bescreven en sijn in desen boeke'⁴⁷.

F. 312r Want die lieve Joseph heeft in *Egipten* *Jhesus* ende Maria den
 255 cost meest voergewonnen met synen arbeyt, hier-om mocht yemont
 [yemont] vragen, waerom dat onse lieve Here met desen arbeyt van
 Joseph opgevoet wilde wesen. Die sommige doctoren scrijven daer-op
 aldus: aldaerom dat die gene, die al die werlt gemackt heeft, heeft
 metten arbeyt eens tymmermans opgevoet willen worden, doen hij
 260 gecomen is om die werlt te vermaken⁴⁸.

43. Hier zou men de vermelding van Jozef's 'kousen' verwacht hebben. Vgl. *Historie...*, Gouda, f. 21v.

44. Vgl. LSJ, 373-7; *Historie...*, Gouda, f. 24r.

45. Rr. 206-241: de gedragingen van Maria en Jozef in deze omstandigheden worden fijngevoelig beschreven. Daarnaast worden niet alle tonelen uit het evangelie aangebracht, om hoofdzakelijk feiten te verhalen, waarbij Jozef betrokken is.

46. De apocriefe kindsheidsverhalen, speciaal aangaande de vlucht naar Egypte, werden kwistig met mirakelen gestoffeerd. Op welke *historiën* zinspeelt onze auteur?

47. *Jo.* 20.30; vgl. 21.25.

48. Let op de woord- en gedachtespelingen.

- Uut Egipten weder-om comende in die stat van Nazareth heeft hy Jhesus ende Maria altijd gedient ende besocht, gaende met hem ock inden tempel van Jherusalem die verre reyse dickwijl bynens jaers. Totten eynde sijns levens heeft hy altijd by Jhesus ende
- 265 Maria gebleven, dat genen heilich verleent en is. Hy heeft Jhesus soe dickwijlen gedragen als hy moede was. Ock hevet hy hem dick teten ende te drincken gegeven, ende ock soe dick dat kyndeken in synen armen genomen ende op sijn knyën geset ende gecust ende
- F. 312v 270 aen syn hert gedruet. Ende dat lieve kynt Jhesus heeft Joseph voel vriendelicker manieren getoent nae kynderlicker wijsen//', als men dat wel gelooven mach. Want boven maten soe heeft Jhesus Joseph bemynt, ende dies-gelijcks heeft Joseph dat lief kyndeken bemynt⁴⁹.
- 275 Ende doen onse lieve Here Jhesus out is geworden xvij jaer, soe is sunte Joseph gestorven, die welck daer tegenwordich waren Jhesus ende Maria, sijn lief Moeder, met groeter reverenciën, den xix kalende des Aprils, dat is opten xix dach van Merte, ende is begraven in Bethleëm Jude. Uut wiens verdienten ons wil helpen Jhesus Christus. Amen⁵⁰.

49. Rr. 265-272 vatten samen Sermoen, rr. 120-9 ; 237-265. In de beschrijving ligt veel innigheid.

50. Vgl. Sermoen, rr. 130-5. Zie LSJ, 608-641 ; *Historie...*, Gouda, f. 32v-34v.